

Az Országos Kriminálisztikai Intézettől az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézeten át az Országos Kriminológiai Intézetig¹

Dr. Irk Ferenc

Negyven év egy ember életében sem kevés. Hát még egy tudományos kutatóintézetében. Méghozzá egy ország olyan, megrázkódtató-sokkal terhes – és legalább egy gyökeres társadalmi-gazdasági változást megélt – időszakában, mint amit 1960–2000 között átélt. Az elődök bölcsességét, taktikai érzékét dicséri, hogy egy, hajdan még a kemény diktatúrát gyakorló kormány által, megalapítása pillanatától a legfőbb ügyészre bízott intézmény különösebb működési zavaroktól mentesen ment át egész (bár összetételében időközben szinte teljesen kicserélődött) személyi állományával az 1990-es évek demokráciájába.

Az Intézet első és a rendszerváltásig irányítást ellátó igazgatójának: Dr. Gödöny Józsefnek írásából tudjuk, hogy amikor 1957–1958-ban intézetalapítási megbízását megkapta, maga is egy kriminológiai intézet létrehozására törekedett.² Erre akkor – a szakma által jól ismert

¹ Az Országos Kriminológiai Intézetben 2000. április 7-én az Intézet megalapításának 40. évfordulója alkalmából – Dr. Györgyi Kálmánnak, a Magyar Köztársaság legfőbb ügyészének elnökségével – ünnepi tudományos ülésre került sor. Jelen tanulmány az ott elhangzott előadásnak szerkesztett változata. A rendezvényen referátumokat tartott – az elhangzás sorrendjében – Dr. Tóth Mihály egyetemi tanár, Dr. Ferge Zsuzsa akadémikus, Dr. Polt Péter az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese, valamint Dr. Lengyel László politológus.

A jelen tanulmány összeállításához összegező és gyűjtőmunkát végző munkatársaimnak: Dr. Finszter Gézának, Dr. Kiss Annának és Dr. Nagy László Tibornak ezúton is köszönetemet fejezem ki.

² *Gödöny J.*: Megemlékezés az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet létesítése 25. évfordulójáról. In: Bakóczy Antal (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 9. (1986) 9–26. pp.

ideológiai okokból – nem kerülhetett sor. Sőt az elképzelés beteljesülésére egészen 1999 őszéig kellett várni, amikor a legfőbb ügyész kiadta az Intézet Alapító Okiratát. Időközben azonban nemcsak a kriminológia vált szalonképessé, hanem lényegesen átalakult e diszciplína tartalma is.

A hatvanas évek elejétől, szinte Intézetünk megalapításával egyidőben Kertész Imre irányításával a rendőrség szervezetében egy korábbi szerény bűnügyi technikai osztályból jelentős Bűnügyi Technikai Intézet fejlődött ki. Ez azt is jelentette, hogy az OKRI-nak megalakulásának pillanatától kezdve olyan konkurenciája támadt, amelyik sokkal inkább viselhet-e a kriminalisztika márkajelét, mint a legfőbb ügyész intézménye. Rövid időn belül kiderült: ezt a tudományterületet nem lehet igazságügyi szakértői gyakorlat nélkül művelni, a kutatásokhoz nélkülözhetetlen a laboratóriumi háttér, ami viszont jelentősen megdrágítja a kutatásokat. Az ilyen szervezeti egység csak akkor lehet gazdaságos, ha egyszerre szolgálja az elméletet és a bűnügyi bizonyítás gyakorlati szükségleteit. Az OKRI vezetése ezt felismerte, létrehozott egy szerény műszaki infrastruktúrát, aminek fejlesztésére azonban már nem jutott erő.

Gödöny József irányításával az Intézet azonban mégis méltó tudott lenni nevéhez, hiszen a korlátozott lehetőségeket adó laboratóriumban is születtek – nemzetközi mércével mérten is – jelentős eredmények olyan kiváló kutatók közreműködésével, mint *Kriston László*. Ugyanakkor sikerült idejekorán megerősíteni a krimináltaktikai irányultságú tevékenységet, ami viszont nem igényelt drága műszaki infrastruktúrát. E területen különösen *Pusztai László* és *Molnár József* munkássága kiemelkedő. A kriminálmotodika területén ma sem nélkülözhetőek az egyes bűncelekmények morfológiai sajátosságait feltáró tanulmányok, amelyek sorából különösen *Bakóczy Antal*, *Vass Kálmán*, *Rózsa János*, *Raskó Gabriella*, *Patera Antal* és *Münnich Iván* írásai érdemelnek ma is figyelmet.

Az ideológiai korlátok lazulásával egyidejűleg fokozatosan erősödött meg az Intézet falai között a kriminológia. Kiindulási pontnak a bűnügyi statisztika tekinthető, a hatvanas évek második felétől azonban már a hazai kriminológiai iskolák egyike ebben az intézményben bontakozott ki. Kutatóhelyünk a bűnözés társadalmi összefüggései feltárásának egyik fellegrárává vált. A kriminológiai kutatások – kü-

lönösen a hetvenes évek kezdetétől – már mind mennyiségben, mind minőségben messze meghaladták a kriminalisztikában elért eredményeket. Az ideológiai korlátok megszűntével az Intézet már – meglehetősen hosszúra sikeredett – nevében is hordozta a kriminalisztika mellett a kriminológiát is.

Amikor napjainkban ismét a névváltozás mellett döntöttünk, nem az volt a szándékunk, hogy a kutatás arculatán is alakítsunk. Azt azonban már régebb óta tapasztaltuk, hogy *mind a kriminalisztika, mind a kriminológia* olyan tematikai *változásokon ment keresztül* az utolsó negyedszázadban, amelyekben érdemes elgondolkozni. A *kriminalisztika* kétféle látszik szakadni. Az egyik iránya erőteljesen integrálódik a természettudományokhoz. Bűnügyi, illetve igazságügyi technika, tudományos rendőrség avagy forenzikus tanok elnevezéssel a rendőrségi azonosító laboratóriumokhoz, az igazságügyi szakértői intézetekhez és a természettudományi karok tanszékeihez kapcsolódik. A másik irány viszont a bűnügyi tételes tárgyakhoz közeledik, amit nálunk legutóbb éppen az eljárásjog be nem fejezett reformja jelzett. A kriminalisztika társadalomtudományként történő művelése elválaszthatatlan a büntető anyagi- és eljárási jogtól, különösen azért, mert a kriminalisztikai ismeretek jelentősége a vádemelési és a tárgyalási szakaszban is növekszik. Ez egyfelől összefügg az ügyész nyomozás feletti rendelkezési jogának a kiterjesztésével, másfelől pedig a tárgyalás jelentőségének megnövekedésével. Az így felfogott kriminalisztikát bűnügyi tudományként, a tételes tárgyakkal szoros kapcsolatban illik művelni. A *kriminológia* egyre inkább a bűnözés holisztikus megközelítését vállalja fel, ami a bűnüldöző és igazságszolgáltatási kontroll-mechanizmusok tanulmányozását is jelenti. Ebbe a sorba illeszkedik a rendőrségek felderítő és nyomozási munkája is. A kriminológia ezért joggal vonja vizsgálódási körébe a kriminálpolitika mellett a rendészeti erőszak-monopólium működésének, és a rendészeti testületek szociológiai arculatának az elemzését is. Ezt a kriminalisztikai kutatásoknak olyan új ágazatai is igénylik, mint a kriminálstratégia, amely az egy bűncselekmény egy nyomozó klasszikus képlete helyett a bűnözés – bűnüldözés rendszerből indul ki. Hasonlóan új irány a kriminállogisztika, amely a felderítés személyi-szervezeti és műszaki-technikai feltételeivel foglalkozik. A kriminológia és a kriminalisztika a jelzett pontokon határozott közeledést mutat.

Intézetünk új elnevezése az előbbieken jelzett tudományos fejleményekre kívánt reagálni, de nem tagadjuk, hogy abban a *menedzser szemlélet* erősödése is kitapintható. Olyan cégjelzést szeretünk volna találni, ami könnyen megjegyezhető, a világnyelvekre korrekten fordítható és mindenhol ugyanazt jelenti.

E sorok írója a 40 év jelentősebb történéseinek nyomon követéséhez alapvetően egyetlen forrást használ: azt a tanulmánykötet-sorozatot, amelynek legutóbbi számában ez a visszatekintés is megjelenik.

Elődeim – a kor szellemének megfelelően – minden kerek évfordul-alkalmával bőszegesen beszámoltak arról, hogy az Intézetben dolgozó¹ körből hány monográfia, hány cikk vagy tanulmány került ki. más idöket élünk. Az olvasó számára a számok talán elhanyagolható s többet mondanak a szerzők és a műveik egyes időtálló gondolatainak közreadása, tudva azt is, hogy – bel- és külföldön – cikkek százai, önállóan és társszerzőségben írott monográfiák tucatjai vitték szét kutat-ink eredményeit. Mégis úgy vélem: az idén már a 37. sorszámot viselő kötet tükrözi hüen az Intézet teljesítményét.

1. Az egyes korszakok slágerszerzői és slágertémái, értékelésük akkor és ma

Mielőtt a témákról szó esnék, röviden adózzunk a „pioníroknak” azoknak, akik elsőként adták nevüket az Intézethez.

Az élen a hely a három évtizeden, s ezen időszak alatt megannyi hézségen sikerrel átlavírozó Gödöny Józsefet, az Intézet alapítóját leti meg. Szilárd meggyőződése: az ő taktikai érzéke, bölcs előre tása, kutatás-szervezési érzéke, a szakma iránti elkötelezettsége kel ahhoz, hogy negyven évvel később – például – ez a tanulmány meg lenhessen. Kevés intézet volt a nyolcvanas évek végén szellemi szakmailag úgy felkészülve a rendszerváltásra, nyitott az új kih

¹ A legutóbbi ilyen nagy összegezésre 1985-ben, a negyedszázados jubileumi emlékezések alkalmából került sor. Ld. Gödöny i. m., továbbá *Gödöny J.: Százagos Kriminológiai és Kriminlisztikai Intézet negyedszázados kutató tevékségeről. Úgyészségi Értesítő. 1985. 4. 9–14. pp.*

sokra, mint az OKKri. Azt természetesen döreség volna állítani, hogy elődöm megsejtett valamit a nagy robbanásból. (Ha ez történt volna, tán ma is élne!) Erre nem készült fel senki. Arra viszont kész volt, hogy támogassa azokat az erőfeszítéseket, amelyek a lágy diktatúra körülményei között a „falakat tapogatták”. Nálunk nem voltak tilalmi listára helyezett iratok, eltiltani sem kellett senkit foglalkozása gyakorlásától. Nem voltunk forradalmárok. Sok volt ugyanakkor a reformer, aki (nyugat) európai műveltséggel és kapcsolatokkal rendelkezve tudott tovább dolgozni akkor is, amikor másutt a falak leomlottak.

A kutatási tevékenység a tanulmánykötet első, 1962-ben megjelenő számától kezdődően jól dokumentálható. Micsoda tudós-sztárokkal nyit Gödöny: Cséka Ervin, Vermes Miklós, Molnár József és Viski László a főszereplők. Közülük ketten mai napig jó egészségnek örvendő dolgoznak, Molnár József az egyetlen az egykoriak közül, akit az OKRI kutatói körökben tisztelhetnek.

Nem kisebb kiválóságokat sorakoztat fel a második, 1963-as tanulmánykötet sem: Gödöny (aki mint kriminalista kezd tevékenykedni, s kriminológusként fejezi be pályafutását), Cséka, Vermes, Viski, Molnár ismét, s hozzájuk társul Kertész Imre és Vass Kálmán. A kötet hét szerzője közül hat két évtizeden belül „nagydoktor”, s nemzetközileg elismert, számos szervezetben fontos feladatot betöltő tudós lett.

A negyedik (1966-os) kötetben⁴ jut szóhoz Szabó András, ma a Magyar Kriminológiai Társaság elnöke. A büntetőintézeti életrend kriminológiai vizsgálatával foglalkozik. Lehetséges, hogy nem épp önként

⁴ Ez az első olyan tanulmánykötet, amelyet többségében már a főállású OKRI munkatársak töltenek meg írásaikkal. Ez egyben jelzi: mintegy hat évre volt szükség ahhoz, hogy a – jórészt életük során nem éppen erre a pályára készülő – jogászokból „kapott” csapatot Gödöny képes volt rávenni arra: a kriminalisztikai szakmai nyilvánosság számára elfogadható minőségű írásműveket produkáljanak. (Az ötvenes évek első felének nagyerdemű ügyésze nem feltétlenül tudott hasonlóan kimagasló teljesítményt nyújtani a hatvanas-hetvenes évek tudományos világában. Az Intézet első generációjából kivétel-számba ment az olyan latin-görög műveltségű tudós, mint Székely János, aki ugyan nem sok intézeti kutatásnak volt vezetője vagy akárcsak résztvevője, de akihez, mint két lábon járó lexikonhoz fordulhattunk bármikor, bármilyen jogi, etikai, történelmi, sőt irodalmi kérdéssel. Igaz, ő korábban sem munkatársai jellemző pályáját futotta be.)

vállalt közelmúltbeli empirikus tapasztalatai sokat segítettek írásműve összcállításakor? Ettől kezdődően az intézeti tanulmánykötetek túlnyomó többsége az intézeti (fő- és másodállású) kutatók beszámolóival teltek meg, s kivételszámban jelentkeztek vendégek. Pusztai László nyitotta a következő, már Gödöny által válogatott munkatársak időszakát 1969-es jelentkezésével.⁵ Őt követte egy évvel később Erdei Árpád.⁶

A hetvenes évek elejétől új lendületet kap az Intézet. Nemcsak neve változik meg, hanem ennek megfelelően a kutatások súlypontjai is eltolódnak. Ekkor gyűjtötte össze Gödöny azokat a főállású kriminológus-palántákat, akik előbb vagy utóbb csaknem valamennyien tudományos fokozatot szereztek, a hazai kriminológiának, és legfőbb kutató bázisának nemzetközi hírnevet szereztek. 1972-ben publikál először a periodikában Münnich Iván,⁷ 1973-ban Raskó Gabriella és Irk Ferenc,⁸ 1976-ban Bakóczy Antal és Kránitz Mariann.⁹ Eközben nem csökken a kriminalisták aktivitása, akik közül azonban – Gödönyön, továbbá Vasson, Székelyen és Pusztain kívüsenki nem tudott eljutni a tudományos fokozat megszerzéséig. Ennél is nagyobb probléma volt, hogy az évek során nyugállományba vonuló és emiatt távozó kutatók helyébe a krimináltechnikai részlegen

- ⁵ *Pusztai L.*: A helyszíni szemlék előkészítése. *Kriminalisztikai Tanulmányok* (továbbiakban: *KT*) 7. (1969) 252–274. pp.
- ⁶ *Erdei Á.*: Az azonosító ismérvek állandóságának néhány kérdéséről az igazságügyi főfegyvertanban. *KT* 8. (1970) 330–359. pp.
- ⁷ *Rózsa J.–Münnich I.*: Az erőszakos nemi közösülés kriminológiája. *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok* (továbbiakban: *KKT*) 9. (1972) 51–104. pp. I tartom szükségesnek megjegyezni: az Intézetben voltak olyanok is, akik a gyakorlati szakemberekből váltak kiváló kutatóvá. Közéjük tartozott a tanulmánykötetekben már 1966 óta publikáló Rózsa János is, aki – ha ambicionálta volna – csak intézeti kutatási munkássága alapján legalább két kandidátusi és egy akadémiai doktori disszertációt „hozhatott volna össze”. Távozása az Intézetből éppúgy űrt hagyott maga után, mint az azóta sajnos az élők közül is eltávozott Gödöny vagy Pusztai.
- ⁸ *Raskó G.*: A szociológia és a kriminológia I. *KKT* 10. (1973) 45–124. pp.; *Irk F.* A közúti tömegközlekedési balesetek okairól. *KKT* 10. (1973) 247–286. pp.
- ⁹ *Bakóczy A.*: A bűnözés a népgazdasági ágazatokban. *KKT* 13. (1976) 5–78. pp. *Kránitz M.*: A bűnözés területi sajátosságai kutatásának egyes kérdései. *KKT* 1 (1976) 237–277. pp.

belül egyáltalán nem, egyéb területen pedig alig sikerült utánpótlásról gondoskodni.¹⁰

Az Intézet azonban a 80-as évekre érett be igazán. Ekkor már jelentős számban tudományos fokozattal rendelkező kutatók dolgoztak, akik közül többen meghódították a hazai és a nemzetközi tudományos élet legmagasabb pozícióit is. Aki a tanulmánykötetek 80-as évekbeli számait végignézi, láthatja: egyszerűen nem lehetett elegendő helyet biztosítani a kutatók beszámolóinak. Nemcsak a terjedelem, hanem az írók száma is megnőtt. Az ekkorra már kriminológussá vált Gödöny és Rózsa, továbbá Vermes Miklós, Molnár József, Bakóczy, Raskó, Irk, Kránitz, Münnich, Patera, Tavassy mellett, a kriminalisták közül Vass, Pusztai, Kriston, Bárkányi jóformán valamennyi számban szerepeltek.

Ilyen körülmények között jutott el az Intézet fennállásának negyedszázados jubileumához, amelyről, az akkor elhangzott értékelésekből érdemes néhány gondolatot idézni.

Az évfordulós ülésre 1985. november 11-én került sor a Legfőbb Ügyészségen, a MTA Magyar Kriminológiai Társaság és az OKKRI közös rendezvényeként.¹¹ Gödöny József referátumából azért is érdemes kiemelni a következőket, mert ezek jórészt magyarázatot adnak nemcsak a rendszerváltás előtti sikerekre, hanem a társadalmi változást követő túlélésre is.

¹⁰ A krimináltechnikai csoporton belül Vass Kálmán és Bárkányi Pál kezdett el publikálni 1966-ban. Hozzájuk csatlakozott tartósan Pusztai és rövid időre Erdei. 1970-től körükbe lépett Kriston László és Pozsonyi Klára. (Utóbbiak nemzetközi mércével mérve is figyelemre méltó – a külföldi szaklapokban ma is gyakran citált – felfedezésekre tettek szert. Az Intézetből különböző okok folytán távozók miatt mára azonban egyedül Kriston László képviseli ezt a területet. Ez egyben azt is jelenti, hogy e terület művelése várhatóan az Intézetben előbb-utóbb meg fog szűnni. Nem sokkal jobb a helyzet a kriminál-taktikai területen sem. Az egykori viszonylag jelentős létszám folyamatosan csökkent, Gödönyön (aki azonban a „nagydoktoriját” már kriminológiából védte meg), Vasson és Pusztain kívül senki nem szerzett tudományos fokozatot. (Nem sorolhatók ide azok a – jórészt egyetemi – oktatók, akik nem az OKKRI-ban, hanem más intézetekben védték meg disszertációjukat. Annak ellenére nem, hogy közülük többen, mint pl. Viskóczy Molnár) az empiriát az intézeti kutatásokból merítette. Ők azonban szintén a kriminológia területén jeleskedtek intézeti kapcsolatukkal.)

¹¹ Az eseményről a Magyar Kriminológiai Társaság öntöző számot jelentetett meg. Ld. fentebb.

1. Az Intézet tevékenységét kezdetektől az a felismerés vezérelte, hogy „egyrészt a bűnözés elleni sikeres küzdelem a bűnüldözés hatékonyságának növelése mellett a bűnözés megelőzését is igényli, másrészt, hogy mindez pedig elképzelhetetlen a tudományos megalapozottság, a tudomány eredményének fokozódó gyakorlati hasznosítása nélkül”.
2. Az Intézet „azt a nézetet képviselte, hogy létezik szocialista kriminológia, amely önálló tudomány, és amelynek az a feladata, hogy tanulmányozza a szocialista viszonyok között létező bűnözés jelenségét, tárja fel annak törvényszerűségeit, dolgozza ki a csökkentésére, megelőzésére alkalmas módszereket.”¹²
3. A kutatási programok kezdetétől fogva a valóság valós kihívásaira próbáltak válaszokkal szolgálni. A kriminológiai tudományos programokban kiemelt szerephez jutott a vagyon elleni, az erőszakos jellegű, a gondatlan, a közlekedési bűnözés, a személyi körben pedig a fiatalkorúak, a visszaesők, a nők bűnözése. A kriminalisztika körén belül jelentős a helyszíni szemle, a szakértői bizonyítás és a bizonyítékok értékelése témájában végzett kutatások; több nyomozás-módszertani (így a szignalizáció és a nyomozás törvényessége feletti ügyészi felügyelet), valamint krimináltechnikai (írásvizsgálat, ballisztika, röntgenvizsgálatok) vizsgálat-sorozat ugyancsak jelentősek voltak.

¹² Óhatatlanul ide kívánczok két kommentár. Sem Gödöny, sem mi, ott dolgozó kriminológusok soha nem vallottuk – szemben néhány más szocialistának nevezett ország akkor teoretikusával – azt, hogy létezik „a” szocialista kriminológia, az tehát, ami valamennyi ilyen társadalmi berendezkedésű országra igaz megállapításokat tartalmaz. Ellenkezőleg: mindig az eltéréseket hangoztattuk – akkor sokak nem kis bosszúságára idehaza és külföldön. Továbbá: az a felismerés, hogy Európa két világrendszerre nem motható össze, a nyugati féltekén ugyan nem mindenhol talált megértésre, azonban egyedüli lehetősége volt a másság megértésének, a kritikai kriminológia – politikai rendszer-korlátozta lehetőségek határain belül való gyakorlatának, végső soron annak, hogy a rendszerváltás pillanatában – hasonlóan a magyar szociológusok, politológusok többségével – tudjuk, hogy hol lesznek legnagyobb nehézségeink. (Más kérdés, hogy a politikusok többsége erre még korábbi időszaknál is kevésbé voltak kíváncsiak.)

4. Jelentős szerep jutott az Intézetnek a 80-as évek legnagyobb kormány-támogatta projektjében, a társadalmi beilleszkedési zavarok kutatásában, ahol az OKKRI kapta meg a bűnözés főirány koordinálását.¹³

Az említett jubileumi ülésen dr. Nyíri Sándor, akkori legfőbb ügyész helyettes is korreferátumot tartott.¹⁴ Mondandójából a következők mindenképpen figyelemre méltóak.

1. Az Intézet és a gyakorlati szakma közötti kapcsolat egyik legfőbb garanciája a Tudományos Tanács léte és annak összetétele.
2. „Az Intézet kutatásai jellegéből, eredményeiből megállapíthatóan minden időben megtalálta azokat a tudományos főirányokat és feladatokat, amelyek általános, illetőleg gazdaságpolitikai, jogpolitikai, kriminálpolitikai, jogalkotási és jogalkalmazási szempontból a legjelentősebbek, a legfontosabbak, leglényegesebbek voltak.”
3. „A korábbi eredmények alapozták meg, hogy az Intézet a társadalmi beilleszkedési zavarok országos tárcaközi kutatási főirány keretében a bűnözési alirány eredményes gondozását, témavezetését és kutatásirányítási, koordinálási feladatait láthatta el.”
4. „Az Intézettel szemben változatlanul fontos állami és társadalmi igény, hogy kutatási eredményeinek felhasználásával, közreadásával és jelzéseivel elősegítse egyes általános, illetőleg jog- vagy kriminálpolitikai döntések megalapozását, jogalkotási feladatok megoldását, a jogalkalmazási joggyakorlat fejlesztését.
5. Fontos feladat a bűnmegelőzés szervezet- és intézményrendszere napirenden levő továbbfejlesztésének elősegítése...”

¹³ Ez a Kormány által viszonylag jelentős anyagi eszközökkel is támogatott kutatássorozat egészen a rendszerváltásig tartott. Az itt kifejtett teljesítmény szintén hozzájárult ahhoz, hogy az OKKRI nemcsak szakmai, hanem kutatás-módszertani és kutatás-menedzselési ismeretek birtokában tudta venni a 90-es évek akadályait. A projekt intézeti telepítéséhez Gödöny magyarországi politikai és szakmai elismertségére, tekintélyére volt szükség.

¹⁴ Nyíri S.: Az intézeti tudományos kapcsolatok fejlődése és a végzett kutatások értékelése alapján levonható következtetések. In: Bakóczy Antal (szerk.): Kriminológiai Közlemények 9. (1986) 28–37. pp.

6. „Az Intézet vállaljon még több feladatot az ügyészi állomány képzésében és továbbképzésében. Különösen a fiatal ügyészek tudományos képzéséhez és publikációs tevékenységéhez nyújtson az eddiginél több segítséget.”

Tekintettel arra, hogy a harmadik évtized értékelését a rendszerváltás körüli intézményi és vezetési bizonytalanság elmosta, az 1985 utáni *utolsó tizenöt év* elemzésére most először kerül sor. Ennek részletezése annál inkább indokolt, mert e másfél évtizedben az Intézet teljes vezetése, személyi állományának pedig nagy része kicserélődött. Voltak vezetői helyek, ahol az utolsó tíz évben kétszer is személycserére került sor. 1999 végén a húsz kutató közül mindössze nyolcan voltak olyanok, akik a rendszerváltás előtt már az OKKRI-ban dolgoztak.

Az nyilvánvaló, hogy – különösen akkor, ha a kutatói állomány jelentősen megfiatalodik – bizonyos időre van szükség a publikációképes teljesítmény felmutatásához. A Gödöny József által irányított nyolcvanas és a Pusztai László nevével fémjelzett kora-kilencvenes évek személyzeti és kutatás-stratégiai politikájának köszönhető, hogy az intézeti teljesítményekben, ezekben a nehéz években semmiféle visszaesés nem volt észlelhető. Évente 8–12 tanulmány látott továbbra is napvilágot az időszak alatt kétszer is nevet váltott tanulmánykötet-sorozatban.

Folytatódott a vagyon elleni és az erőszakos bűnözés kutatása. A nyolcvanas évek második felére beértek a társadalmi beilleszkedési zavarokkal kapcsolatos kutatások eredményei, s nagy számban jelentek meg beszámolók a főbb megállapításokról. A kötet 1987-es számában debütál Kerecsi Klára.¹⁵ A következő évben bukkan fel először Kránitz Mariann új témakörével: a prostitúció-kutatás első eredményeivel.¹⁶ Kerecsi nevéhez fűződik a kriminológia egyik, minden bizonnyal „örökzöld” témakörének, a viktimológiának kiterjesztése egy, az Intézet kutatói által csaknem három évtizede művelt területre:

¹⁵ *Kerecsi K.: A devizagazdálkodást sértő bűncselekmények kriminológiája. KKT 24. (1987) 156–196. pp.*

¹⁶ *Kránitz M.: A prostitúció mai, nemzetközi arculata. KKT 25. (1988) 90–139. pp.*

a gyermek- és fiatalkorúak körébe.¹⁷ Ugyanehhez az évhez tartozik egy további fontos téma középpontba helyezése: Tavassy Tibor és Patera Antal mintegy másfél évtizedes elítélt- és börtönkutatási tapasztalattal a birtokukban az utógondozás felé nyitottak.¹⁸ Irk Ferenc pedig tanulmányában a régióknénál akkor különösen sokkal liberálisabb skandináv kriminálpolitika előnyeire kívánta a nagybecsű olvasó figyelmét ráirányítani.¹⁹

A kor és az igények változása a kötetek további számaiban is tükröződik. Pusztai Lászlónak a számítógép és a bűnözés kapcsolatát taglaló tanulmánya nemcsak úttörő, hanem a későbbi kodifikáció alapjául is szolgált.²⁰ Hasonló súlyú az egy évvel későbbi publikációja a bűnözés prognózisáról.²¹ 1991-től lép a KKT publikálói sorába Kiss Anna.²²

A következő évfolyamot az OKKrl új igazgatója: Pusztai László szerkeszti. Vezetésének ideje alatt a periodika a Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv (KKÉ) nevet viseli. A jelentős váltás azonban egy évvel később: 1993-ban érzékelhető. A rendszerváltáskor nyugdíjba vonultak helyébe lépő új munkatársak próbálnak választ adni a rendszerváltás utáni kriminálpolitika kihívásaira. Alkotmányosság, az ügyészség helye, börtönviszonyok, mediáció, a közvélemény hangja a legfontosabb témák. A számos, korábban jórészt ismeretlen kérdésre a feleket már részben a rendszerváltás után jött fiatal kutatók keresik.²³

¹⁷ *Kerecsi K.*: Bevezetés a gyermek- és fiatalkorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények viktimológiai értelmezésébe. KKT 25. (1988) 175–207. pp. A témakör folytatása: *Kerecsi K.*: A kiskorúak sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények viktimológiai megközelítése. KKT 27. (1990) 124–145. pp.

¹⁸ *Tavassy T.–Patera A.*: A szabadságvesztés-büntetésből szabadulók utógondozása. KKT 25. (1988) 208–253. pp.

¹⁹ *Irk F.*: A skandináv kriminológia és kriminálpolitika. KKT 25. (1988) 286–317. pp.

²⁰ *Pusztai L.*: Számítógép és bűnözés. KKT 26. (1989) 85–146. pp.

²¹ *Pusztai L.*: A bűnözés előrejelzése. KKT 27. (1990) 63–123. pp.

²² *Kiss A.*: A védő szerepe a büntetőeljárásban. KKT 28. (1991) 277–306. pp.

²³ *Farkas Á.–Pap G.*: Alkotmányosság és büntetőeljárás. Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv (továbbiakban: KKÉ) 30. (1993) 45–92. pp.; *Kiss A.*: Elképzelések az ügyészség helyéről és szerepéről. KKÉ 30. (1993) 93–112. pp.; *Kövér Á.*: Az elítéltek és a börtönviszonyok viszonya. KKÉ 30. (1993) 191–234. pp.; *Barabás A. T.*: A bosszútól a kiegyezésig. KKÉ 30. (1993) 253–270. pp.; *Münnich I. – Vág A.*: Közvélemény, deviancia, bűnözés. KKÉ 30. (1993) 295–310. pp.

A ma is az OKRI-ban dolgozók közül 1994-ben jut először szóhoz Herczog Mária és Kó József.²⁴

Pusztai Lászlónak 1995-ben volt utoljára lehetősége arra, hogy szerkessze a tanulmánykötetet. Ekkor energiájának java részét a bűnmegelőzéssel kapcsolatos gondolatoknak szentelte, amint ezt jól tükrözi a soron következő kötet nyitó száma.²⁵ Ebben a kötetben kezdte meg publikálni Molnár József a kriminalisztika tudományával kapcsolatos sorozatát, ami jelenleg is „fut”.²⁶

Pusztai idejére csik – alkalmazkodva a megváltozott körülményekhez és lehetőségekhez – az Intézet nyitása minden irányba. Rendszeressé váltak a külső – részben külföldi – vendégszereplők előadásai és egy-egy publikációjuk.²⁷ A TBZ kutatások utáni, néhány éves szünetet követően ismét megindultak a megrendelésre, részben külső pénzforrásokból fedezett kutatások. A kutatók közül czekekben az években többben – valamennyien kriminológusok, egyik közülük 30. életévének betöltése előtt – szereztek tudományos fokozatot.²⁸

A kilencvenes évek közepén két jelentős nemzetközi konferencia rendezését vállalta magára az OKRI – megteremtve hozzá részben külső forrásokból az anyagi fedezetet is.²⁹ Nyitott az Intézet a média felé, bár ennek semmiféle hagyománya nem volt. A folyamat Pusztai László 1996. január 19-i tragikus halála után sem szakadt meg.

²⁴ *Herczog M.*: Javitóintézeti nevelés és család. KKÉ 31. (1994) 29–42. pp.; *Kó J. Münnich I.*: A televízió keresztül közvetített erőszak hatásának vizsgálata két bűnügyileg eltérően veszélyeztetett területen. KKÉ 31. (1994) 145–170. pp.

²⁵ *Pusztai L.*: A bűnmegelőzés dilemmája. KKÉ 32. (1995) 5–57. pp.

²⁶ *Molnár J.*: A kriminalisztika tudománya. KKÉ 32. (1995) 189–216. pp.

²⁷ *Így Schneider, H.-J.*: Jóvatétel büntetés helyett. Békéltetés a tettes, az áldozat és társadalom között. KKÉ 30. (1993) 155–174. pp.; *Lévai I.*: Büntetőeljárás és ügyészség – a „francia modell” magyar aspektusból. KKÉ 31. (1994) 43–106. pp.; *Kühne, H.-H.*: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása elkerülésének újabb tendenciái. KKÉ 32. (1995) 173–188. pp.

²⁸ Ekkor zárkózott fel a kandidátusok közé Barabás A. Tünde, Herczog Mária és Kövér Ágnes, s ugyanebben az időszakban védett – korábbi munkahelyén kidolgozott témából – Póczik Szilveszter.

²⁹ Ilyen volt az 1994-ben megrendezett II. német-magyar büntetőjogi és kriminológiai szimpózium, valamint az 1995-ben sorra kerülő német-magyar kriminológiai szimpózium.

Ma már az Intézet költségvetése felborulna, ha nem tartanának igényt munkánkra külső intézmények. Továbbra is minden évre jut egy vagy több konferencia. A külföldi intézetekkel, egyetemekkel az együttműködés rutinszerű (bár korántsem fáradtságmentes), s a média is nap, mint nap igényli közreműködésünket (bár ehhez állandó sajtó erőfeszítéseinkre is szükség van).

Itt jegyzem meg: a rendszerváltás után a munkatársak szakmai előképzettségében is jelentős átalakulás következett be. A korábbi, túlnyomó többségében jogászai képzettségű kutatók jelentős részének helyét szociológus, közgazdász, történész, pedagógus, számítástechnikai ismeretekkel rendelkező szakember foglalta el. A dokumentált nyelvtudás pedig alapkövetelménnyé vált már a felvételnél. A jelenleg az intézetben dolgozó kutatók többsége angolul, egy kis része angolul és németül, franciául és angolul, ill. csak németül olvas és beszél.

1996-tól e sorok írója vezeti az Intézetet és szerkeszti a régi-új nevű KKT-t. A 96-os kötet természetesen még az előd koncepcióját tükrözi, hiszen jórészt a korábbi év kutatási eredményeiről ad számot. Új témaként jelentkezett a büntetőjogi szankciórendszer átalakításához tett javaslat-csomag.³⁰ Előző évi vendégeink közül Siegfried Lammichnak, az OKKRI-val legszorosabb külföldi kapcsolatban álló freiburgi Max-Planck Institut für ausländisches und internationales Strafrecht referensének a szervezett bűnözéssel kapcsolatos előadása szerkesztett változata látott a kötetben napvilágot.³¹

A szervezett bűnözéssel kapcsolatos intézeti kutatásokról már az előző években is több, részterületet érintő kutatás számolt be.³² A téma nemzetközi vonatkozásait átfogóan elsőként Póczik Szilveszter kutatásaiból ismerhettük meg.³³

³⁰ *Kerezi K.*: Koncepció a Büntető Törvénykönyv szankciórendszerének átalakításához, különös tekintettel a hazai pártfogó szolgálat működésére. KKT 33. (1996) 116–141. pp.

³¹ *Lammich, S.*: A szervezett bűnözés elleni küzdelem Kelet-Európa országaiban a titkos, operatív nyomozási eljárások példáján. KKT 33. (1996) 224–247. pp.

³² Ld. elsősorban Kránitz Mariannak a korrupcióval, a fehérgalléros bűnözéssel és a prostitúcióval kapcsolatos dolgozatait.

³³ *Póczik Sz.*: Nemzetközi szervezett bűnözés tegnap és ma. KKT 34. (1997) 65–95. pp.; *Póczik Sz.*: Illegális bevándorlás és menekültügy Magyarországon az új menedéki törvény küszöbén. KKT 35. (1998) 184–223. pp.

Az 1998-as kötetben rutinszerűen megjelent a közvélemény-kutatás egy újabb eredménye³⁴, s visszajött egy, már évekkal korábban megkezdett kutatási téma.³⁵ Vendéget is köszönthetett az olvasó, mégpedig a katonai főügyész személyében.³⁶ Ettől az évtől kezdődően írásos nyoma is van annak a ténynek, hogy az Intézet fokozott figyelmet fordít a Nyugat-Európával kapcsolatos – elsősorban büntetőjogi – kapcsolatokra. Az első intézeti tanulmányt³⁷ egy évvel követve már a fiatal ügyészek gondolatait tartalmazó külön blokk kapott helyet kiadványunkban.³⁸ 1999-ben debütált az eredetileg szociális munkás végzettséggel rendelkező, de korábban már Norvégiában ösztöndíjas Ritter Ildikó, valamint két frissen szakvizsgázott OKKRI munkatárs: Kármán Gabriella és Utsai Judit.³⁹

Molnár József az egyetlen azok közül, akik a tanulmánykötet-sorozat első és az elmúlt évi (36.) számában is publikált. Köszönet és megbecsülés illeti kitartásáért, és azért a sokoldalú munkásságáért, amivel az OKRI–OKKRI–OKRI negyven évét segítette.

³⁴ *Kó J.*: Vélemények a bűnözésről (Egy közvélemény-kutatás tanulságai) KKT 35 (1998) 9–46. pp.

³⁵ *Bakóczy A.*: Az erőszak „ára”. KKÉ 29. (1992) 131–172. pp.; *Kerecsi K.–Dér M.* Mennyibe is kerül a büntető igazságszolgáltatás, avagy az alternatív szankciók költségei (Zárótanulmány). KKT 35. (1998) 47–119. pp.

³⁶ *Kovács T.*: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. KKT 35. (1998) 364–414. pp.

³⁷ *Kiss A.*: Corpus Juris (A büntetőeljárás egységes szabályai az Európai Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények esetén) KKT 35. (1998) 297–315. pp.

³⁸ Az Európai Unió vonzásában. Holc Katalin, Papp Ildikó, Temesváriné dr. Farkas Ildikó, Korona Lajos, Köpf Eszter Mária, Hajdú Magdolna, M. Nyitrai Péter 1997. december 6–7-én angol nyelven elhangzott és magyar nyelven sajtó alá rendezett előadásai. KKT 36. (1999) 273–320. pp.

³⁹ *Ritter I.*: Gondolatok az ártalomcsökkentő drogpolitikai modellről. KKT 36. (1999) 174–198. pp.; *Utsai J.*: Fiatalok által elkövetett erőszakos bűncselekmények főbb jellegzetességei (Egy kutatás tapasztalatai) KKT 36. (1999) 82–98. pp.; *Kármán G.–Kiss A.–Kardon L.*: Új, személyiségfüggő kriminalisztikai módszerek. KKT 36. (1999) 246–271. pp.

2. Főirányok, maradandó értékek

Talán már az eddigiek során is sikerült érzékeltetni (s ez a 25 éves jubileum alkalmából el is hangzott), hogy az Intézet vezetése igyekezett az elmélet és az empiria optimális egyensúlyát megtalálni. Ez korántsem jelenti azt, hogy ez mindig sikerült. Évtizedekkel ezelőtt csakúgy, mint manapság ez a fáradozás nagyban függött az épp foglalkoztatott munkatársak érdeklődésétől. Sőt! Egyre inkább csak attól függ. Egy hivatalnokból lett kutató mindig inkább rávethető arra, hogy külső elvárásoknak feleljen meg, mint az, aki előtt valamiféle tudományos megismerés célja lebeg. Az Intézet első generációs főállású „kutatói” a számukra kijelölt körben alapos vizsgálatokat voltak képesek folytatni, a középszerűségből azonban csak néhányuk volt képes kitörni. A jelentés- és tájékoztatás-készítők zöméből soha nem lett akár idchaza, még kevésbé külföldön elismert tudós. A kényszerűségből kutatóvá lettek az Intézetből azonban folyamatosan „kivonultak”. A maradékat, a kutatói létszámhoz képest mind nagyobb részt kitevő elkötelezett kutatókat viszont egyre nehezebb „átprogramozni” egy másik, objektíve talán fontos, de egyéni szempontból teljesen érdektelen területre. A „lét határozza meg a tudat” elv természetesen azért nem került a történelem szemétdombjára. Ellenkezőleg: egyre inkább az anyagi motiváció az egyetlen olyan erő, amivel befolyásolni lehet – akár a kutató érdeklődési körét is. Ez azonban kívül esik a rendszeres havi jövedelmet jelentő köztisztviselői kategórián.

A kutatások alapvetően tíz témakörbe sorolhatók:

1. elméletalkotás körébe eső kérdések,
2. bűnmegelőzés (ide értve a büntetőeljárás körébe tartozó és a tradicionális fogalomtár szerint a kriminalisztika körébe sorolandó ismereteket is),
3. fiatalkori bűnözés,
4. viktimológia,
5. szervezett bűnözés, ide sorolva a fehér galléros bűnözést, a korrupciót és a prostitúciót is,
6. vagyon elleni bűnözés,

7. crőszakos bűnözés,
8. közlekedési és egyéb gondatlan bűnözés.

Ennek a struktúrának felel meg az a rendszer is, amely szerint az Intézet 1998 óta rendszerezi kutatásait. Az egykori kutatási vezértémák és a mai *kutatási főirányok* (amely kifejezést egyébként Nyíri Sándor már 1985-ben használt) így kapcsolódnak össze.

Egy Intézet jövője szempontjából nem közömbös, mit örökölt elődeitől, milyen móltra támaszkodhat. Azt nem kell hangsúlyozni: rendszerváltás előtt a politikának alapvetően másutt voltak a hangsúlyai, mint jelenleg. Az is meglehetősen széles körben ismert, hogy Legfőbb Ügyészség valaha erősen átpolitizált intézmény volt. Bár az Intézet soha nem tartozott e szervezet alá, felügyeletet mindig csak legfőbb ügyész gyakorolt, azonban ez (nemkülönbén az a politikai légkör, aminek a párttag-vezetők semmiképp nem fordíthattak hátat, mert ha ezt tették volna, saját egzisztenciájukon túl az Intézet létét tették volna kockára) már önmaga határokat szabott az igazság kimondása lehetőségének.⁴⁰ A tabuk, a dogmák a rendszerváltás előtti legfőbb ügyészek felügyelte intézetben mégiscsak éltek. Vagy mégsem egészen? Lehet, hogy egy olyan kutatóintézetben, amelynek igazgatói posztjára egyáltalán nem, de még osztályvezetői tisztségébe is csak pártállam bukását megelőző utolsó néhány évben lehetett MSZMP tagság nélkül jutni, ott mégis lehetett – párttagságtól független – érdemleges munkát végezni. A következő megállapítások ezt sejtetik, sőt bizonyítják. Fontosak az évszámok, hiszen ami ma, a mai generációnak evidencia lehet, az annak idején tabudöntésnek számíthatott.⁴¹

⁴⁰ Az természetes, evidenciaként kezelhető, hogy a legfőbb ügyész joggal tart igényt olyan kutatásokra, amelyek apparátusa számára is haszonnal járnak. Ezt az Intézet vezetése mindig fontosnak tartotta. A „végeredményt” azonban – s ez jelenti múlt és jelen között a folyamatosságot – korábban sem rendelték meg.

⁴¹ Az elfogultság vádja a most következő résszel kapcsolatban különösen jogos lehet. Egyrészt azért, mert ami „belülről” fontosnak látszik, az lehet, hogy kívülről szemlélve nem annyira az. Másrészt – s ezt utólag bizony szégyenkezve be kell vallanunk – a „falak” nem ott, hanem sokkal messzebb voltak, mint ahol többségünk (beleértve akkori vezetőinket is) gondolta.

2.1. Elméleti kérdések

Társadalmunkban hosszú ideig dogmaként kezelendő tétel volt, miszerint a szocialista társadalomban a jólét növekedésével a bűnözés oksági tényezői fokozatosan megszűnnek, s ezért maga a bűnözés is „elenyészik”. A bölcs tudós válasza erre a 70-es évek elején a következő: „A bűnözés időszerű problémáival foglalkozó szakemberek számára a nagyon távoli jövőről vitatkozni aligha lenne gyümölcsöző dolog. Figyelmük a jelen és a közeljövő alakulását kutatja, és e rövidebb távlatban általánosan elismerik a bűnözés – mint társadalmi tömegjelenség – szükségszerűségét. E felismeréshez természetesen más alapokon jut el a burzsoá szakember, mint a szocialista.”⁴²

Élesen szemben áll az ortodox marxista ideológiai tételekkel az az empirikus kutatásokra támaszkodó, és több mint negyedszázada újak számító felismerés is, miszerint „a társadalmi mobilitás a fejlődés szükségszerű velejárója és így alapvetően pozitív jelenség.” Kifejezetten a mának szól a gondolat folytatása: „Lényeges körülmény azonban, hogy milyen fokú a társadalmi mozgékonyosság, azaz mily gyorsan reagál a társadalom a fejlődés során bekövetkezett változásokra, képes-e a megfelelő időben észlelni a változásokat vagy a várható változásokat, kialakítani a szükséges intézményeket, megtenni a megfelelő intézkedéseket, hogy az összhang a fejlődéssel biztosított legyen, a társadalom, a társadalmi csoportok, az egyes emberek fejlődése, előremozgása a társadalmi haladás követelményeinek megfelelően? Ha ugyanis a mozgékonyosság nem ilyen fokú, s a társadalom, az egyes társadalmi csoportok vagy az egyes emberek nem, vagy nem kellő gyorsasággal képesek a változásokhoz alkalmazkodni, illetve a változások észlelése elmarad vagy nem kellő időben történik, ez és más okból a szükséges intézmények létrehozása, intézkedések megtétele késik vagy elmarad, illetve a folyamatok nem irányítottak vagy kellően ellenőrzöttek, az összhang megbomlik, a fejlődés lelassul, az ellentmondások kiéleződnek, vagy éppen újak keletkeznek, mindezek folytán az emberek helyzetében, egymásközi kapcsolatában, a társadalmi csoportok viszonyában olyan körülmények alakulnak ki, amelyek negatív követke-

⁴² Székely J.: A bűnözés szükségességéről. KKT 10. (1973) 126. p.

ményekkel járnak, antiszociális viselkedésre ösztönöznek, s így tulajdonképpen bűnözéshez vezető okokat szülnék és feltételeket alakítanak ki.”⁴³

E felismerések egyúttal azt is jelentik, hogy az egysíkú, csak a bűnöző személyre koncentrált kutatásoknak lejárt az idejük. „A bűnözés minél teljesebb megismeréséhez, okainak feltárásához a jelenség sokoldalú megközelítése szükséges. Bonyolult összefüggések, kapcsolatok, kölcsönhatások, sőt kölcsönhatás-láncolatok ismerete kelthet, hogy a valóságot megközelítő képet nyerjünk a bűnözés lényegéről. A megismerés érdekében így elengedhetlenné vált a bűnözés és más társadalmi jelenségek közötti összefüggések vizsgálata, azon közvetett és közvetlen kapcsolatok pontos feltárása, amelyek nagy szerepet játszanak a bűnözés alakulásában, változásában.”⁴⁴

Bő egy évtizeddel később az emberi viselkedésről kialakított nézet a következőképp cizellálódik: „Ami a pszichológiai megközelítés egészét, a bűnözés befolyásolásában betöltött szerepét, jelentőségét illeti, álláspontunk az, hogy a bűnözést mint társadalmi jelenséget nem a mikroszintű intervenciók, terápiák, hanem a makroszintű változások, intézkedések alakítják elsősorban. Ugyanakkor a személyre, csoportra orientált beavatkozásoknak is megvan a maguk hatóköre, mégha ez szűkebb is, mint a társadalmi szintű alakításoké. A mikroszintű módszerek alkalmazása különösen előtérbe kerül olyan gazdasági, társadalmi helyzetekben és folyamatokban, melyekben a makroszintű változtatások megvalósításának lehetőségei mérsékeltek.”⁴⁵ „Az emberi magatartás különféle (biológiai, pszichológiai stb.) aspektusból magyarázható ugyan, de a társadalmi értékeléstől egyetlen megközelítési mód sem mentes. Még az orvostudomány és a pszichológia által használt megjelölések (diagnózisok) jelentős része is csak az adott kultúrában szabályosnak elfogadott – előnyösnek tartott – viselkedésmód viszonylatában kaphat értelmet. Az olyan meghatározások kiindulópontja, mint a neurotikus, pszichopata vagy a hibásan fejlett személyiség, mindig a társadalmi átlag.”⁴⁶

⁴³ Gödöny J.: A fejlődés kísérőjelenségei. KKT 11. (1974) 49–50. pp.

⁴⁴ Kránitz M.: A bűnözés területi sajátosságai. KKT 13. (1976) 238. p.

⁴⁵ Virág Gy.–Vág A.: Elméletek a bűnöző személyiségről. KKT 25. (1988) 174. p.

⁴⁶ Münnich I.–Rózsa J.: Deviáció, tanulás, kriminalitás. KKT 24. (1977) 148. p.

A kriminálpszichológia szakavatott művelőinek azonban már a 70-es években sem voltak kétségeik az emberi viselkedés társadalmi összefüggéseiről, bár mintha a politika-csinálók mind a mai napig erről a fontos felismerésről nem akarnának tudomást venni. „A szociális tanulás elméletének értelmében az agresszió nem az emberben gyökerezik. Az antiszociális értékek például a szubkultúrában élő személyek viselkedésében normaként és követendő mintaként funkcionálnak. A potenciális bűnöző ezeket imitálja, követi és ezzel létezésüket fenntartja. Ha egy társadalom védekezni akar e jelenség ellen, akkor nem támaszkodhat csak egyes emberek korrekációs törekvéseire, szüksége van a közösségi akciókra is, amelyek a társadalom gyakorlatát kívánják megváltoztatni. Megfelelő védekezési szociális szisztémák szükségesek, amelyek az agresszióval szemben a proszociális viselkedésformákat (pl. altruizmus) támogatják. Az agresszió nem elkerülhetetlen és megváltoztathatatlan aspektusa a humán létnek, de az agressziót létrehozó és fenntartó feltételek az emberi társadalmon belül funkcionálnak. A szociális tanulás elmélete ezért optimista abban a tekintetben, hogy megvan a lehetőség a szociális életet átható agresszivitás színvonalának csökkentésére.”⁴⁷ Ha a két évtizeddel ezelőtti figyelemztetést sikerült volna megfogadni, akkor a következő megállapítások leírására sem kellett volna sor kerülnön – 10 évvel később: „Kiindulási alapul célszerűnek mutatkozik tudomásul venni azt a tényt, hogy a lényegében merő absztrakciót jelentő társadalom önmagában éppúgy nem befolyásolható, mint kizárólag csak az individuum. Éppen ezért – tehát, hogy mind az általános, mind az egyedi szinten a hatások kellően érvényesülhessenek – meg kell ragadni azt a köztes kategóriát, amelyet ha „manipulálni” tudunk (a szó igaz értelmében), a hatás mindkét irányban a kívánt eredményt érje el. Az előzőekben talán sikerült bemutatni és bebizonyítani, hogy ez a szint a társadalmi réteg. Itt található meg azok a megfelelően általánosított konkrétumok, amelyek az egyént – természetesen még mindig közvetítőkön keresztül (pl. család, munkahely, baráti kör stb.) – leginkább befolyásolják. Ráadásul ez az a szint, ahol a speciálprevenációs intézkedések a leginkább célirányosak lehetnek, hiszen az ilyen jellegű tevékenység-

⁴⁷ Münnich I.: Szociális tanulás és agresszió. KKT 15. (1978) 207. p.

geknek is egyik fő célja a társadalom többi tagjaira való hatásgyakorlás. A generálprevenció irányainak meghatározásánál szintén ezt szintet látszik leginkább kívánatosnak „megcélózni.”⁴⁸

A bűnügyi prognózissal már a rendszerváltás előtt is többen próbálkoztak. Ezek közé intézeti kutatók nem tartoztak. A gyökeresen megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények azonban az OKKRI munkatársait sem hagyták érzéketlenül. Volt, aki a rendszerváltást követően, viszonylag rövid időn belül kísérelt meg magyarázatot találni már a nyolcvanas évektől kezdődő, s 1989 után csak felgyorsult bűnözésszám-emelkedésnek.⁴⁹ Más egy évtizeddel később próbált meg tendenciát jóslni: „A politikai rendszerváltást követő években (1989-től) új, korábban soha nem tapasztalt jelenségek ismerhetők fel a bűnügyi statisztikában. A bűncselekmények száma ugrásszerűen emelkedett az időszak elején, és új, a korábbi jóval meghaladó növekedési ütem mellett új növekedési trend jelent meg. Az új trendet magasabb növekedési ráta mellett nagyobb és gyorsabb ütemű változások jellemzik. Az összesített adatok 15–20%-kal is változhatnak egymást követő években, mind növekvő, mind csökkenő irányban meghatározó irányzatnak azonban a tartós növekedés látszik. Hosszú távon is igaz azonban a megállapítás: „Mindazon kétségek ellenére, amelyek alappal merülnek fel a bűnügyi prognózisok megbízhatóságával, beválási valószínűségével szemben, aligha mondhatunk le készítésükről. Annak érdekében pedig, hogy a prognózis a bűnözés várható alakulásának legfontosabb irányait valóban helyesen jelezze, törekedni kell mindazon kérdések tisztázására, amelyek ma még bizonytalansági tényezőként szerepelnek.”⁵¹

⁴⁸ *Irk F.*: Társadalmi rétegződés és kriminológia. KKT 18. (1987) 118–119. pp.

⁴⁹ *Így Puzsai L.*: A bűnözés előrejelzése. KKT 27. (1990) 63–123. pp.

⁵⁰ *Kó J.*: A bűnügyi statisztika és a bűnügyi helyzet változása. KKT 36. (1998) 33–34. pp.

⁵¹ *Puzsai L.*: A bűnözés előrejelzése. KKT 27. (1990) 123. p.

2.2. Bűnmegelőzés

A bűnözés mint tömegjelenség és a bűncselekmény mint egyedi jelenség megelőzése az Intézet fennállásának kezdetétől bizonyíthatóan a kutatói érdeklődés homlokterében volt. Igaz ez mind a kriminológiai, mind a kriminalisztikai irányultságú megállapításokra. (Ezcek egy része sem akkor, sem ma nem „skatulyázható bc” egyik vagy másik diszciplína fogalmi körébe.) Kriminológia-elméleti, kriminálpolitikai, krimináltaktikai és krimináltechnikai eredmények bizonyítják: az Intézet a korábban már vázolt kutatás-módszertani és infrastrukturális nehézségek ellenére maradandót alkotott.

2.2.1. A bűnmegelőzés elvi kérdései

A kriminológia létjogosultságát tagadó időszakban vagyunk. A 60-as évek elején, akkor, amikor az ötvenhatos forradalmat követő koncepciós perek egy része még le sem zárult. Akkor, amikor hivatalosan élt a nézet: a szocializmus jó, a bűncselekmény elkövetője vagy kizárólag maga felelős vétkéért, legfeljebb a nyugati imperializmus uszályába került, de ezért is csak ő a hibás. Ebben a háttérben kerültek nyomtatásban nyilvánosságra a következő sorok: „A kriminológiai vizsgálatok megállapításai nemcsak a büntetőjogi eszközök hatékonyabb alkalmazását teszik lehetővé, hanem alapját képezik nem büntetőjogi jellegű intézkedések meghozatalának, amelyeknek célja az, hogy megelőzzék a bűncselekmények elkövetését. A tárgyalt kérdésfeltevéséből megállapítható, hogy a bűncselekmények okainak és körülményeinek a megállapítása a megelőzés vonalán számos gazdaságpolitikai, kultúrpolitikai, nevelési és szociálpolitikai intézkedésnek lehet az alapja, és kiküszöbölhet olyan okokat és körülményeket, amelyek bűncselekmények elkövetésének a lehetőségét vagy előmozdítását alkalmasak megteremteni.”³² Két évvel később az előbbi gondolatát a szerző kiegészíti a következőképpen: „... a büntettekkel kapcsó-

³² *Vermes M.*: A társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények kriminológiai vizsgálatának néhány módszertani tapasztalata. *KT 1.* (1962) 94. p.

latos tárgyi, valamint személyi körülmények vizsgálata során kijutunk a társadalom gazdasági, kulturális, szociális stb. életének a területeire, illetve az általános társadalmi-politikai viszonyokhoz. Ezeknek az összefüggéseknek az ismerete szolgál alapul arra, hogy egyfelől büntetőjogi eszközökkel, másfelől egyéb állami és társadalmi intézkedésekkel a bűnözés elleni harc vonalán eredményt érjünk el. A kriminológiai vizsgálatok tehát elengedhetetlenül szükségesek ahhoz, hogy társadalmi-politikai viszonyoknak megfelelő büntetőpolitika érvényesüljön.”³³ Húsz évvel később, más politikai környezetben, de még mindig a létező szocializmus „fénykorában” mindez így hangzik: „a bűnözés elleni harc eszközeinek lényeges kiegészítése lehet a társadalmi tervezés és a szociálpolitika döntéshozói figyelmének a veszélyeztetett társadalmi rétegekre és csoportokra való irányítása, valamint a megfelelően szervezett családvédelmi, ifjúságvédelmi, munkahelyi és egyéb megelőző intézmények továbbfejlesztése. Mindezek azért is különösen fontosak, mert az elkövetkező évek társadalmi gazdasági változásai a bűnözés frontján is módosulásokat fogna okozni.”³⁴

Még az észlelhető bűncselekményszám-növekedés előtti időben, 80-as évek elején a Kormány, illetve az igazságügyi tárca kezdeményezésére műhelymunkák indultak a bűnmegelőzés elméleti és gyakorlati kérdéseinek tanulmányozására.³⁵ Ekkor már egyértelmű volt szakma mértékadó és korszerű nézeteket valló képviselőinek állás pontja, miszerint „a bűnözés megelőzése rendkívül bonyolult, összetett feladat, amely az egyes állampolgártól kezdve az állami, gazdasági, társadalmi szervek sokaságán keresztül az egész társadalomig terjedő összefogást, együttműködést feltételez. A feladatok, a közreműködők olyan sokaságáról van tehát szó, amely csak a megfelelő szabályozottság mellett, kellő irányítással, ellenőrzéssel valósulhat meg, illetve folytathat tevékenységet egyetlen célra, a bűnözés megelőzésére

³³ *Fermes M.*: Büntetőpolitika és kriminológia. KT 3. (1964) 157. p.

³⁴ *Vág A.*: Nagyvárosi bűnelkövetők. KKT 19. (1982) 113. p.

³⁵ A munkálatokat az IM felkérésére Vigh József irányította, a munkában számos OKKRI munkatárs is részt vett, a tanulmányok külön kötetben láttak napvilágot.

irányultan. Ezért ma már elkerülhetetlen a megfelelő jogi szabályozás, a bűnözés-megelőzés jogi alapjainak megteremtése. Olyan jogszabály kidolgozása szükséges tehát, amely egységesen, a társadalom egészére kiterjedően meghatározza a bűnözés megelőzésének feladatait, irányelveit, jogi formáit, eszközeit, a megelőző tevékenység alapjait, azok jogait és köteleseit, a teljesítés elmulasztásáért való felelősség milyenségét. ... Olyan magas szintű jogszabály lenne tehát szükséges, amely megadja a jogi szabályozás alapvető szintjét, és amely lehetővé teszi a végrehajtást részletesen szabályozó különböző jogszabályok megfelelő kapcsolódását, a jogi szabályozás egészének egységét. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a megelőzés rendkívül bonyolultsága következtében a bűnüldöző és igazságügyi főhatóságok jogszabályai mellett nélkülözhetetlenek az egyéb országos szervek (minisztériumok stb.) jogszabályai is a végrehajtás megfelelő szabályozása érdekében, a szükséges tárgyi, személyi és egyéb feltételek biztosítása céljából. Alapvető jogszabály hiányában pedig a különböző jogszabályok – hasonlóan a mai helyzethez – nélkülöznek az egységes koncepciót, s így egyfelől szabályozatlanul hagynának fontos területeket, másfelől felesleges átfedéseket tartalmaznának, vagyis nem felelnének meg azoknak az optimális követelményeknek, amelyek ma már nélkülözhetetlen feltételei a hatékony bűnözés-megelőzésnek."

Ebben a felfogásban is nyomatékos hangsúlyt kap a multidiszciplinaritás és a rendszerszemlélet. „Az egységes koncepció alapján történő jogi szabályozás természetesen nem jelenti azt, hogy a bűnözés-megelőzés csak jogilag szabályozott keretben és formában folyhat, illetve, hogy a jogi szabályozottság a megelőzés minden részletét átfoghatja. Ez téves felfogás lenne és a jognak, a jogi szabályozottságnak a valóságosnál nagyobb jelentőséget tulajdonítana. Továbbra is nélkülözhetetlen az állampolgárok, az egész társadalom olyan jellegű közreműködése is, amelynek formája és módja jogi formákba esetleg nem önthető, vagy jogi szabályozása nem is szükséges. A megfelelő jogi szabályozottság csak arra szolgál, illetve azért nélkülözhetetlen, hogy biztosítsa a hatékonyság érdekében szükséges szervezettséget, azokat a kereteket, formákat, amelyek lehetővé teszik az egyes állampolgártól kezdve az állami, társadalmi szerveken keresztül az egész társada-

lomig terjedő és a bűnözés megelőzése irányába ható erőnek, befolyásnak összefogását, optimális érvényesülését, vagyis a leghatékonyabb megelőzést.”³⁶

2.2.2. Kriminálpolitikai szempontok

A kilencvenes évek elején dolgozta ki az OKKrl kutatógárdája kriminálpolitika korszerű elveinek és intézményrendszerének kereteit. Ez néhány évvel később részint az Országos Bünmegelőzési Programban rendszer-összefüggéseiben is megfogalmazásra került, részint Kriminálpolitikai és rendvédelmi koncepcióban a 90-es évek vége követelményeinek megfelelően aktualizáltuk.³⁷

A témakörrel összefüggésben jelenleg is „úgy vélem, hogy csak a jogi (büntetőjogi) rendszer lehet hatékony, amelyik egyrészt szilárdan épít a társadalom legalapvetőbb értékeire, a jog érvényesüléséhez ezeket felhasználva, másrészt, amelyik ezen értékek hatékony megerősítését képes szolgálni.”³⁸ Továbbá tudomásul kell vennünk, hogy „a büntetőjog képtelen védeni a társadalom többsége által védendőnek nem tekintett vagy ilyenként fel sem ismert értékeket. Idetartoznak azok a tisztán gazdasági jelenségek is, amelyek morális, értékvonzatai a társadalom által védendőnek nem tekintettek, ilyenként fel nem ismertek, sőt e vonzatok eleve ismeretlenek. Emiatt az ilyen értékek büntetőjogilag nem védhetők. A büntetőjog egyúttal meghatározza a bünmegelőzés korlátait is. A jogilag büntetendőnek nem tekintett, ilyenként nem deklarált anti- vagy aszociális cselekmény lehet morálisan elítélendő, lehet deviánsként kezelendő, megvalósító küszködhet a társadalmi beilleszkedési zavarok valamelyik formájával, azonban a problémakezelése nem tartozik a bünmegelőzés körébe.”³⁹ Egyre kétségesebb a szabadságvesztés szerepe. „Minden normalizálási szándék ellenére, a gyakorlatban azt láthatjuk, hogy

³⁶ Gödöny J.: A bűnözés megelőzéséről. KKT 17. (1980) 38–39. pp.

³⁷ Sajnos a Gödöny által 20 évvel korábban igényelt, a bünmegelőzést magas szintű jogi szabályozással biztosított rendezés a mai napig sem valósult meg.

³⁸ Irk F.: Morál és jog viszonya a közvéleményben. KKT 28. (1991) 42. p.

³⁹ Irk F.: Rendszerváltás és bűnözés – négy év után. KKÉ 32. (1995) 80. p.

börtön nem teljesíti azokat az elvárásokat, amelyeket hozzáfűznek: nem csökkenti a bűnözési rátát, sőt úgy tűnik a visszaesést termeli, módot ad a börtöniskolára, lehetőséget nyújt egy speciális elítelt kultúra kialakulására, nagyon rossz hatással van az elítelt családjára, a folyamatos felügyelet és ellenőrzés pedig áttételesen hozzásegíti a visszaeséshez az elkövetőt.⁹⁰

A visszaeső bűnözés ugyancsak egyik állandóan művelt területe volt az intézeti kutatásoknak. Az előbb idézett megállapítás előtt harminc évvel láttak napvilágot a következő gondolatok: „A visszaeső elítélteknek a bűnöző életmódból való kicmelése jelentős részben utógondozási kérdés. Hiába sikerül ugyanis a szabadságvesztés töltésének ideje alatt az elítéltnél felkelteni a rendezett, nyugodt élet utáni vágyat, ha a börtönből kikerülve zavaró körülmények közé jut. A visszaesőket a börtönnel nem képes olyan szilárd jellemmel felruházni, hogy az a sokirányú nehézségek közepette is megtartsa őket a helyes úton. Arra van szükség, hogy szabadulása után is legyen kihez fordulnia problémáival és bizony is benne, hogy ezt nemhiába teszik. Emellett ez a segítség ellenőrzést is kell, hogy jelentsen.”⁹¹

Pontosan negyzed század telt el azóta, hogy az OKKRI két kutatója papírra vetette a következő mondatokat: „A jelenlegi utógondozási tevékenység alacsony színvonala következtében azonban a visszaeső bűnelkövetőkkel szembeni össztársadalmi hatás a valóságban sokkal inkább pusztán a társadalom spontán személyiségformáló tevékenységének tekinthető, mint tudatos nevelési ráhatásoknak. Így a büntetés-végrehajtási intézetben fogatosított speciális nevelés – nem találva folytatást a szabad élet feltételei között – csupán az alapozásig eljutott befejezetlen építménnyé válik.”⁹²

A hatékony bűnmegelőzés egyik alapfeltétele a megfelelő anyagi jogi szabályozáson túl a *büntetőeljárás* rendjének, a *bizonyítás* eljárás módszereinek és eszközeinek korszerűsége. Ebben a körben szintén van mire emlékezni és emlékeztetni.

⁹⁰ Kövér A.: A büntetés elméletének kritikai megközelítése I. KKT 33. (1996) 112. p.

⁹¹ Tavassy T.: A fiatal felnőttek visszaeső bűnözése. KT 5. (1966) 139. p.

⁹² Patera A.–Tavassy T.: A visszaélések intenzitása. KKT 12. (1975) 128. p.

A *krimináltaktikai kutatások* elsősorban azokkal az eljárásjogi intézményekkel foglalkoznak, amelyek – főleg a nyomozás folyamán a bizonyítási eljáráshoz kapcsolódnak. Ennek megfelelően kutatások folytak a nyomozás során folytatott bizonyítással, az igazságügyi szakértői tevékenységgel, a szakértői véleménnyel, a terhelt és a tanú vallomásaival, a tárgyi bizonyítási eszközökkel és a szemlével kapcsolatosan.

A Kriminálisztikai Tanulmányok 1. számában megjelent tanulmány⁴³, annak felismerését tükrözi – és ez ma sem elhanyagolható szempont –, hogy a kriminálisztika és a büntetőeljárás között szoros az összefüggés. A büntető eljárásjogász nem lehet meg kriminálisztikai ismeretek nélkül.⁴⁴ Sajnos az egyetemeken és a bírósági fogalmazóképzéseken a kriminálisztika oktatása ma még mindig háttérbe szorul, pedig „a büntető igazságszolgáltatás működésében egyformán fontos szerepe van helyes jogszabályok alkotásának, valamint azok céltudatos, a jogalkotó szándékához igazodó gyakorlati alkalmazásának”.⁴⁵ Mind a mai napig álló az a megállapítás, miszerint kriminálisztika módszerei ... döntő mértékben a természettudományok felhasználásának függvényei. Ennek a magyarázata az, hogy többnyire komplikált és leplezett módon elkövetett bűntettek ... rendszerint olyan bonyolult, nehezen felismerhető változásokat, nyomoka hagynak a külvilágban, hogy azoknak pontos és megbízható megismerése az esetek többségében már csak tudományos eszközökkel lehetséges. Ezért a kriminálisztika egyik része, a krimináltechnika a természettudományos-műszaki s ezzel kapcsolatban egyéb szakismertetek, módszerek és eljárások egész tárházát dolgozza ki és veszi igénybe a bűntettek nyomainak felkutatására és rögzítésére. A krimináltaktika és módszertan pedig – felhasználva a technikai ismeretek eszközök, eljárások segítségét is – elsősorban az emberi viselkedés lélektani tapasztalatainak, valamint általában a logikus s egyben célsze-

⁴³ Cséka E.: A büntető eljárásjogunk reformja és a nyomozási szak néhány elvi kérdése. *KT 1.* (1962) 7–70. pp.

⁴⁴ Ezt egyébként Pusztai László is gyakran hangoztatta.

⁴⁵ Cséka i. m. 7. p. Cséka egy másik tanulmányában is a kriminálisztika és az ehhez kapcsolódó más tudományágak fontosságát hangsúlyozza. Vö.: Cséka E.: A ténymegismerés elméleti alapjai a büntetőeljárásban. *KT 2.* (1963) 46–106. pp.

rű gondolkodás szabályainak értékesítésével kutatja a bűntettek felderítésének leghatékonyabb s legcélszerűbb módozatait".⁶⁶

A kriminalisztikai ismeretek nélkülözhetetlenségét bizonyítja egy jóval későbbi tanulmány is.⁶⁷ Szerzője szerint a „büntető ügyszakban dolgozó ügyész nem tevékenykedhet kriminalisztika ismerete nélkül. Ugyanakkor nagy valószínűséggel állitható, hogy egy büntető ügyszakban dolgozó ügyész hosszú ideig kifogástalanul elláthatja a feladatait anélkül, hogy különösebb kriminalisztikai tanulmányokat folytatott volna vagy rendszerezett kriminalisztikai ismeretekkel rendelkezne.”⁶⁸ Majd később: „Ahogy a nyomozásnak, úgy az ügyész tevékenységének is a keretét határozzák meg a törvények, fel kell használni a törvényben nem szabályozott elveket, módszereket is, ezek egy része eredeti vagy módosult formában kriminalisztikai ismeret. Az ügyek túlnyomó részében a bizonyításra vonatkozó ilyen ismeretekre van szükség, ezek tudatos használatát a gyakorlat során megszerzett tapasztalatok részben pótolhatják. Az ügyészi tevékenység kisebb részében viszont fontos lenne, hogy azt alapos kriminalisztikai tudással bíró ügyészek végezzék.”⁶⁹

A *bizonyítás* és a szakértői tevékenység kérdésköre a kezdetektől Intézetünk érdeklődési körének fontos részét képezte. Érdekes ide idézni azt a megállapítást, miszerint „a bizonyítás ... lényegében megismerést jelent. ... A bizonyítás kiindulópontja és nélkülözhetetlen előfeltétele a bűnügyekben annak ismerete és pontos meghatározása, hogy milyen tények bizonyítása szükséges, mi a bizonyítás tárgya.”⁷⁰

Mivel a *szakvélemény bizonyításbeli szerepe* kiemelten fontos, ezért széleskörű empirikus kutatások folytak e tevékenységi körrel kapcsolatban. Ma is érvényes egy, 1983-ban megjelent tanulmányból származó, a „különleges szakértelem” definíciójával kapcsolatos megállapítás, ami szerint⁷¹ „az a szakismeret minősül különlegesnek, ami ki-

⁶⁶ Cséka E.: A ténymegismerés elméleti alapjai a büntetőeljárásban. KT 2. (1963) 70. p.

⁶⁷ Bíró A.: Kriminalisztikai ismeretek az ügyészi munkában. KKT 27. (1990) 307–350. pp.

⁶⁸ Bíró i. m. 307. p.

⁶⁹ Bíró i. m. 350. p.

⁷⁰ Gödöny J.: A bizonyítás tárgya és kerete a nyomozásban. KT 5. (1967) 5–62. pp.

⁷¹ Pusztai L.: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése. KKT 20. (1983) 292–321. pp.

vül esik azokon az ismereteken, amelyek birtokában valaki a büntető ügyekben eljáró hatóság tagjává válhat.” Mivel az „ismeretek ... folyamatosan változnak, ... a folyamatosan változó tartalom miatt ... a különleges szakértelemnek nem adható meg a legális definíciója. A fogalom tartalmát így az igazságszolgáltatási gyakorlatnak kell – a jogtudomány ajánlásainak figyelembevételével – meghatározni.” A tanulmány figyelemztet a szükségtelen kirendelésekre is, amelyek ma szintén problémát jelentenek. „A szükségtelen kirendelések jó része ... különleges szakértelem határainak téves megvonásából ered”.⁷²

Néhány kutató megvizsgálta az egyes büncselekmény-kategóriákban a szakértők alkalmazásának gyakorlatát, a különböző szakértői ágazatok helyzetét.⁷³ A vizsgálatok megállapításai hasznosításra kerültek az intézményhálózat fejlesztésénél, az ezekkel kapcsolatos jogszabályok kodifikációjánál.

Két évvel később ismét fontos írás jelent meg a szakvélemények kapcsolatában.⁷⁴ A tanulmány egyrészt kapcsolódik a fentebb idézett tanulmányhoz annyiban, hogy szintén a szükségtelen szakértői kirendelésekkel foglalkozik. „A szakértői kirendelések egy el nem hanyagolható része szükségtelen. ... A büntető ügyekben eljáró hatóságok gyakran rendelnek ki szakértőt olyan kérdések megválaszolására, amelyekhez nincs szükség különleges szakértelemre ... A szükségtelen kirendelések következtében született vélemények azután – mivel azoknak bizonyítási jelentősége nincs – az érdemi döntésnél fel sem használják.”⁷⁵ Sajnos ez ma is így van. A tanulmány további – máig helytálló – megállapításai szerint „a modern büntetőeljárás jogok kétféle fontos tételének ellentmondásából erednek. Az egyik a bíróság megállapítási kötelezettsége, a másik pedig a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve. ... A szakértői közreműködés megengedése oka tehát annak kényszerű beismerése, hogy napjaink bírója nem rendelkezik mindazzal az ismerettel, amelyet társadalmi funkciójára.

⁷² Puzsai i. m. 299–300. pp.

⁷³ Erdei Á.–Puzsai L.: A szakértői intézményrendszer továbbfejlesztésének néhány kérdéséről. KKT 22. (1985) 331–366. pp.

⁷⁴ Puzsai L.: A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése. KKT 24. (1987) 359–390. pp.

⁷⁵ Puzsai i. m. 360. p.

ellátása megkövetel ... Az ellentmondás tehát adott: amikor a bíró a szakértőt kirendelte, elismerte, hogy a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez olyan különleges szakértelem szükséges, amellyel ő nem rendelkezik. Amikor viszont megkapja a szakvéleményt, azt mint bizonyítási eszközt a törvény értelmében értékelni, mérlegelni köteles, noha a kirendelés tényével jelezte, nincs birtokában azoknak a különleges szakismereteknek, amelyek alapján maga képes lenne a bizonyítandó tény megállapítására vagy megítélésére. Márpedig, ha maga nem képes eligazodni a felmerült kérdésben, hogyan várható el tőle, hogy állást foglaljon, helyesen vagy hibásan oldotta-e meg feladatát a szakértő, s így a szakvéleménybe foglalt tények bizonyítékként figyelembe vehetőek-e vagy sem.”⁷⁶

„A szakértői bizonyítás a büntetőeljárásban” című kutatás az elméleti és módszertani kérdések mellett kiterjedt az egyes szakterületekre és az orvosszakértői bizonyításra is.” Fontos megállapítás, miszerint „eljáró hatóságaink viszonylag elég gyakran vannak beorvosszakértőket olyan esetekben, amikor az adott tényt más orvosi nyilatkozat vagy egyéb adat igazolja, sőt akkor is, amikor a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez nem kell különleges szakismeret”.

A szemlével kapcsolatos kutatások fő megállapításai közé tartozik, hogy – a hatályos törvénnyel ellentétben – a szemle nem bizonyítási eszköz, hanem eljárási cselekmény. (A jelenleg hatályos törvény – 1973. I. tv. – még mindig összekeveri a bizonyítási eszközök és az eljárási cselekmények kategóriáit, az 1998-ban megszavazott új törvény viszont megoldja ezt a problémát.) Mivel a büntetőeljárásban bizonyítékként csak tényeket lehet felhasználni, ennek megfelelően a bizonyítás középpontjában a bizonyító tény áll. Ennek forrása a bizonyítási eszköz, amely az eljárási cselekmény – tehát a szemle – folyamán tölti be funkcióját. A szemle vonatkozásában bizonyíték az a tény, amelyet a szemle tárgyai mint bizonyítási eszközök – akár pusz-

⁷⁶ Puzsai i. m. 362–363. pp.

⁷⁷ Rózsa J.: Az orvosszakértői bizonyítás egyes kérdéseiről. KKT 19. (1982) 299–343. pp.

ta létükkel, akár a rajtuk létrejött elváltozásokkal (nyomokkal) vagy bennük megtestesített gondolati tartalommal – megjelenítenek.⁷⁸

Intézetünk *krimináltechnikai* laboratóriumában folytatott *kutatások* kezdetben a külföldön kidolgozott módszerek ellenőrzésére és a hazai viszonyoknak megfelelő adaptálására, később pedig a felmerült problémák önálló megoldására irányultak. „A tudományos kutatásainkat általában az a törekvés jellemzi, hogy az elért ismeretek egyaránt alkalmasak legyenek a felderítés és a bizonyítás sajátos feladatai megoldásának előmozdítására. Ezt nemcsak a felderítés szakértői segítése fontosságának felismerése motiválja, hanem az a meglátás is, hogy kriminalisztikai szakértői bizonyításban kiemelt helyet elfoglaló egyedi azonosítási vizsgálatok szakértői végkövetkeztetéseinek megalapozott levonásában megkülönböztetett jelentősége van azon értékelési tételek felhasználásának, tehát azok kidolgozásának is, amelyek önmagukban vagy némi kiegészítéssel egyúttal alkalmasak a felderítés céljai elérésének szolgálatára is.”⁷⁹

Bár a krimináltechnika több területén folytattunk és folytatunk vizsgálatokat, néhány témakör mégis prioritást élvez. Kezdettől fogva kiemelt területként kezeltük a roncsolásmentes anyagvizsgálati módszerek közül a röntgenvizsgálatokat, valamint az írással és az iratokkal kapcsolatos kriminalisztikai feladatokat. E két témakör alakította ki az első időkben krimináltechnikai tevékenységünk sajátos profilját: mikroméretű anyagmaradványok röntgenvizsgálatokra alapozott kriminalisztikai módszerek kifejlesztését, illetve az írásbeli bizonyítási eszközök komplex vizsgálatát.

Az iratok technikai vegyi vizsgálatán belül számos részkutatásra került sor: pl. a tinták és színezőanyagaik spektrofotometriai és kromatográfiás vizsgálata, az égett iratokon lévő szövegek előhívási módszereinek tökéletesítése, a papírok és íróanyagok röntgendiffrakciós

⁷⁸ A szemlével kapcsolatos kutatások folyamán részletesen megvizsgálta Pusztai László annak a lehetőségét, miként lehetne a jelenleginél rövidebbre csökkenteni azt az időt, ami a cselekmény hatósági tudomásulvétele és a szemle megkezdése között eltelik. Pusztai László a témával kapcsolatosan több tanulmányt is megjelentetett a KKT. oldalain. Ezek megállapításai ma is helytállóak.

⁷⁹ Vass K.–Pusztai L.–Kriston L.: A krimináltechnika a felderítés és a bizonyítás szolgálatában. KKT 23. (1986) 412–413. pp.

vizsgálata stb. E kutatások eredményeit publikáltuk és azok a gyakorlatban is hasznosításra kerültek.⁸⁰

Kidolgoztuk a festmények és a műkincsek kriminalisztikai vizsgálati módszereit. Az ezzel kapcsolatos tanulmány⁸¹ szerzője szerint „kriminalisztikai indíttatású műtárgyvizsgálatra szinte kizárólag bűncselekményekkel (pl. betörés, lopás, vámbüntett) kapcsolatosan kerül sor. ... Mára valóságos láncolat, hálózat alakult ki, amelynek tevékenysége felöleli a műtárgyak és ritkaságok hamisítását, meghamisítását, a műtárgypiac manipulálását, valamint a múzeumok, magángyűjtemények, templomok tárgyainak szervezett fosztogatását.”

Az elért eredmények alapján hazai múzeumok (Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Nemzeti Galéria stb.) felkérésére számos ilyen vizsgálatot és elemzést végeztünk a kormeghatározás és az eredetiség kérdésének tisztázása érdekében.⁸²

Az utóbbi években a krimináltechnikai kutatások két fő területen folytak: részben a külföldön alkalmazott módszereket értékeltük, részben azt vizsgáltuk, hogy a talajnyomokból lehet-e következtetni a helyszínre, vagyis lehetséges-e a területi hozzárendelés összehasonlító minta nélkül is. Vizsgáltuk továbbá, hogy egyáltalán vannak-e olyan talajjellegzetességek, amelyek alapján megállapítható, hogy egy talaj honnan származik. A vizsgálati adatok könnyebb elemzése érdekében számítógépes adatbázist alakítottunk ki. „A kutatás eredményeképpen egyértelműen bizonyítani lehetett, hogy – az uralkodó véleménytől eltérően – vannak olyan talajjellemzők, amelyek alapján a területi hozzárendelés elvégezhető. ... A meghatározás megbízhatósága,

⁸⁰ A sorból feltétlenül ki kell emelni a következő tanulmányt, amely – külföldre eljutva – élénk nemzetközi visszhangot váltott ki a kriminalisták körében. *Pozsonyi K.: Keresztező írvonalak sorrendjének meghatározása. KKT 8. (1970) 300–329. pp.*

⁸¹ *Kriston L.: Festmények kriminalisztikai vizsgálata. KKT 30. (1993) 311–322. pp.*

⁸² Az Intézet nemzetközi hírnévre tett szert, amikor – múzeumi felkérésre – három, külsőleg teljesen azonos kinézetű lovasszobor közül kellett megkísérelni kiválasztani azt az egyet, amelyiknek „gyártási technológiája”, azaz anyagszerkezete évszázadokkal tért el a többitől. A kérdéskört ld. részletezve *Kriston L.: A röntgen-elektronográfia kriminalisztikai felhasználásának lehetőségei. KT 8. (1970) 360–371. pp.*

a behatárolható területek kiterjedése mindig az adott talaj összetételétől függ."¹⁰

A kilencvenes években a művészeti műtárgyak kriminalisztikai vizsgálatával kapcsolatos kutatásokat kiterjesztettük a táblaképeken kívül valamennyi festett tárgyra. Számottevő tapasztalatokat gyűjtöttünk a gondatlanul, nem kellő szakértelemmel végzett restaurálásokat okozott károk felismerésében és meghatározásában, és jelentős segítséget nyújtunk jelenleg is ezen károk megelőzéséhez: az állapotfelméréshez, a romlás folyamatainak meghatározásához. Több szakember a helyreállítási terv elkészítéséhez szükséges ismeretekhez is az OKKRI vizsgálatai alapján juthat hozzá. Kutatjuk továbbá, melyek azok az ismertetőjegyek, tulajdonságok, amelyek alapján egy művészeti műtárgy egyértelműen azonosítható, minden más hozzá hasonló tárgytól (hamisítvány, másolat stb.) megkülönböztethető.

2.2.3. Az ügyészség helye és szerepe a változó társadalomban

Már a rendszerváltás hajnalán alkotmányossági vita tárgya volt az ügyészség helye és szerepe.

„Az ügyészség feladat- és hatáskörének megállapítása elsődleges az államrendszeren belüli elhelyezéséhez képest. Amennyiben az ügyészség általános törvényességi felügyeletét meghagyjuk, akkor szervezet parlamenti felügyelet alatt való működése képzelhető el. Mint ahogy arra már korábban is utaltam, a kommunista párt felügyeletének megszűntével az addigi holt törvény is feléledt, és a parlament most már valóban gyakorolhatná felügyeleti jogát az ügyészség felett. Csakhogy a „honatyák” ennek megvalósításához sem eszközökkel, sem módszerekkel nem rendelkeznek. A szervezet fölött pedig gyakorlatilag ma senki és semmi nem gyakorol felügyeletet. ... Ha a képviselők úgy döntenek, hogy a jövőben az ügyészi szervezet felügyeletét továbbra is a parlament lássa el, akkor ennek szabályait úgy kell kidolgozniuk, hogy az irányítás ténylegesen megvalósulhasson. ..

¹⁰ *Kriston L.-Kriston K.: Adalékok a kriminalisztikai talajvizsgálatok rendszeréhez. KKT 35. (1998) 276-296. pp.*

Amennyiben viszont az ügyészség megszabadul az általános törvényességi felügyelettől, semmi sem indokolja többé a parlamenti függőséget. Ebben az esetben az ügyészség az igazságügy-miniszteren keresztül kapcsolódik a kormányhoz, s ezen keresztül pedig a parlamenti kormányzati rendszerhez.”⁸⁴

Mint tudjuk, az elmúlt években az érvek csatája folyt ugyan, el viszont semmi nem dönt.

2.2.4. A bűnözés költségei

Az utóbbi évek politikai döntéseihez egyre gyakrabban használnak gazdasági racionalitással összeegyeztethető érveket. Így pl. visszatérően szóba kerül, hogy mekkora terhet jelent az adófizető polgárok számára a büntetések szigorításával elkerülhetetlen börtönépítkezés. Általánosságban is visszatérő elemzés tárgya a bűnözés költségvonzata. Ez a szemlélet Intézetünkben nem clözmények nélküli. A hetvenes években ilyen kutatás az OKKRI-ban folyt, s ezen évtized derekán került papírra a következő gondolatsor. „A bűnözés, illetőleg egyes bűncselekményfajták okozta gazdasági veszteségekkel, valamint a bűnüldözési és igazságügyi apparátus személyi és működési költségeivel kapcsolatos kutatási megállapítások jól szemléltetik a bűnmegelőzéshez fűződő nagyon jelentős osztársadalmi érdekeket, valamint azt, hogy a még hatékonyabb és szervezettebb megelőző munka egyben jelentősen hozzájárulhat a bűnözés társadalmi, politikai, gazdasági következményeinek csökkentéséhez, felszámolásához. Mindezek alapján egyértelmű az a következtetésünk is, hogy a bűnmegelőzésre fordított pénzügyi kiadások már rövidtávon is hatványozottan megtérülnek.”⁸⁵ A politikások azóta sem vonták le a következtetéseket.

A szemlélet egy évtized múltán más formában újraéled. A bűncselekmények sértettjei körében lefolytatott „vizsgálat ... szintén alátámasztja azt az érvet, hogy Magyarországon igenis szükség van olyan alternatív szankciók kidolgozására, amelyek jobban figyelembe ve-

⁸⁴ Kiss A.: Elképzelések az ügyészség helyéről és szerepéről. KKT 30. (1993) 110. p.

⁸⁵ Bakóczy A.: Bűnözés gazdasági következményei. KKT 14. (1977) 111. p.

szik a bűncselekmény sértettjének szempontjait, s egyben lehetőséget kínálnak a kisebb súlyú bűncselekményt elkövetők számára a börtönbüntetés elkerülésére is. Ilyen lehetőség kimunkálása nem csupán társadalom erkölcsi kötelessége a megsértettek, „meg nem védettek” iránt. Hasonló jelentőséggel bír az a gazdasági érdek is, amely a meglehetősen drága szabadságvesztés-büntetések, és a mindinkább szükségessé váló újabb börtönépítkezések költségeinek megtakarítását kívánna. Így tehát a törvényalkotóknak mindenképpen érdemes megfontolnia, hogy az alternatív büntetések területén is kövessük az európai fejlődési irányokat.¹⁶

2.2.5. A bűnmegelőzés legfőbb dilemmái

A bűnmegelőzés egésze előtt álló legjelentősebb problémák és megoldások összegeződnek az alábbi néhány mondatban.

„A rendőrség évszázadunk végén új kérdés előtt áll. Hogyan képes korlátozott eszközeivel a szervezett bűnözést és a bagatell bűnözést amely az állampolgárokat elsősorban nyugtalanítja – egyidejűleg hatékonyan üldözni. Vagy prioritásokat kell meghatározni? S milyen kritériumok alapján kell ezeket megtennie? Milyen mértékben kell ennek során az erőit a megelőzésre összpontosítani? Ezekben az összefüggésekben alapvető kriminálpolitikai döntésre van szükség. Ehhez emlékeztetni kell Franz von Liszt ismert szavaira: 'A jó szociálpolitika a legjobb kriminálpolitika'. Ez a kijelentés napjaink Amerikájában és Németországában éppúgy, mint Magyarországon aktuálisabbnak tűnik, mint valaha is volt.”¹⁷

Az előbbivel összhangban vannak a következők: „Álláspontunk szerint olyan bűnmegelőzési stratégia kialakítása szükséges, amely a bűnmegelőző tevékenység súlypontját a kriminálpolitika területén kívülre helyezi, fel- és elismerve azt, hogy a társadalmi dezintegrációs tendenciák következményei deviáns viselkedésformákban manifesz-

¹⁶ Barabás A. T.: A mediáció esélyei Magyarországon egy empirikus vizsgálat tükrében. KKT 33. (1986) 156–157. pp.

¹⁷ Pusztai L.: A bűnmegelőzés dilemmája. KKÉ 32. (1995) 57. p.

tálódnak. Ennek megfelelően a korai megelőző rendszerek hatékony működtetésében látja a perifériás létre sodródás és a devianciák kialakulásának valódi megelőzését. A bűnmegelőzési koncepciónak – többek között – arra a kérdésre is választ kell adnia, hogy az emberi jogok tiszteletben tartásával hogyan képzelhető el a büntetőpolitikai és a szociálpolitikai intézményrendszer együttműködésének harmonizálása, s ebben milyen szerepe van az állami és önkormányzati intézmények mellett a non-profit szféra szervezeteinek és az állampolgári kezdeményezéseknek.”⁸⁸

A legégetőbb gondok pedig a következők. „Érzékelhető a felkészült bűnmegelőzési szakemberek hiánya, dolgozzanak bár az igazságszolgáltatásban, az önkormányzatoknál vagy a civil szervezeteknél. Ez a fajta felkészültség hiánya érzékelhető a különböző szervezetek közötti együttműködések kialakításának elmaradásában is. Az együttműködés nemcsak a különböző szférák között alapvető, azaz a civil, önkormányzati, kormányzati szervezetek között, de kialakítása elengedhetetlen a bűnmegelőzési tevékenységet végző, vagy koordináló különböző szintű szervezetek között is. Budapest vagy az ország területén található szegregált övezetek léte például nem csupán egy-egy kerület, vagy adott régió gondja, hanem az egész főváros, illetve ország biztonságát érintő kérdés.”⁸⁹ „Összességében megállapítható, hogy a bűnözéssel kapcsolatos problémák az utóbbi években tapasztalható negatív jelenségek és a meglévő félelmek ellenére még nem uralják az emberek gondolkodását. A bűnözés ma Magyarországon nem jelent mindennapi problémát az emberek többségének számára.”⁹⁰

A jövőről szólva: fogja bár fel akár a társadalom, akár a „nagypolitika” a bűnmegelőzés fontosságát, az általunk helyesnek tartott intézményrendszer létrehozásának szükségességét, a prevenciók prioritásokat, az egyes emberek megnyerése nélkül sikerre nem lehet számítani.

⁸⁸ Gosztonyi G.–Kerezi K.: A családsegítő- és a pártfogó szolgálatok lehetséges szerepe a bűnmegelőzésben. KKÉ 31. (1994) 28. p.

⁸⁹ Kerezi K.: Egy biztonságosabb Magyarorszáért: a bűnmegelőzés stratégiája. KKT 34. (1997) 25. p.

⁹⁰ Kó J.: Vélemények a bűnözésről (Egy közvélemény-kutatás tanulságai). KKT 35. (1998) 46 p.

Épp ezért egy, a hagyományos erkölcsi fékeket elvesztő társadalomban „arról ... továbbra is kár volna megfeledkezni, hogy az egész bűnmegelőzési stratégia eredményességének egyik előfeltétele, hogy sikerüljön elfogadtatni valamennyi potenciális érintettel: a megvalósított, tervbe vett vagy akár csak a lehetőség szintjén felvetődő jogellenes cselekménye saját érdekeivel ellenkezik.”⁹¹

2.3. Fiatalkori bűnözés

A gyermekkorúak, a fiatalkorúak és a fiatal felnőttek bűnözése kezdetektől az Intézet egyik fő vizsgálódási területe volt. Csaknem negyven év távlatából mit sem csökkent a következő mondatok időszerezése. „A bűncselekményt elkövetett fiataloknál követendő pedagógiai munka lényege természetesen adódik: vissza kell helyezni a társadalmi közösségbe. Ez csak azon az úton lehetséges, ha effektíve átéltejük vele, hogy ő a legális társadalmi közösségbe tartozik. Ennek előfeltétele és velejárója az, hogy oldani kell érzelmi, módot kell adni neki új érzelmi kapcsolatok kialakítására és ezen keresztül végbevenni azt a folyamatot, amelyet a család nem volt képes megvalósítani: az erkölcsi magatartási normák sajátjává válását, beleépítését személyiségébe. ... Feltehető az a kérdés, hogy a büntetőeljárás és büntetés-végrehajtás jelenleg mindenben megfelel-e ennek követelménynek. Bizonyos esetekben előfordul ugyanis, hogy a törvény által üldözöttség hangsúlyozottsága, a rideg bánásmód stb. éppen ellenkező célt ér el, szintén dokumentálja a fiatalok számára, hogy nem tagja a legális társadalomnak, üldözött és elítélt a társadalom részéről és pecsétet üt a közösségi hovatartozás tekintetében kialakult negatív szituációkra. Mindez fokozottabban igényelné pszichológus szakértő rendszeres bevonását a büntetőeljárásba, illetve büntetés-végrehajtásba. Ugyancsak kívánni valót hagyhat hátra néhány büntetés-végrehajtó intézmény felfogása is, amely feladatát csupán abban látja, hogy a fiataloknak szakmát adjon a kezébe, azon-

⁹¹ *Irk F.: Rendszerváltás és bűnözés – négy év után. KKÉ 32. (1995) 79. p.*

ban érintetlenül hagyja mindazt a pszichés problematikát, amely a fiataloknál a bűnözés útjára vitte.”⁹²

A sorok között (is) olvasva kitűnik: a körülmények egy évtized múltával még mindig kedvezőtlenek. „... a speciális prevenciót jelentő igazságügyi folyamatok jelenlegi állapota még nem mentes a negatívumoktól és folyamatos tökéletesítésre szorul. Anélkül, hogy a reszocializálás folyamatának büntetőjogi jellegét valamelyest is csökkentenénk, szerkezeti és tartalmi változtatások segítségével fokozottan törekedni kell az eljárás egyéniesítésére. A magyar Btk. új novellájának szelleme is ösztönöz bennünket a fiatalkori bűnözés differenciáltabb kezelésére. Ilyennek tekintjük a büntetőeljárás formalizmusának csökkentését, a fiatal felnőttek kategóriájának törvényi elismerését, a személyiség-vizsgálatokon alapuló diagnózisok hasznosítását az ítélkezési tevékenységben. Hasonlóképpen nagy szükség van a kriminálpedagógia sajátosságait tükröző specializáltabb nevelési módszerek bevezetésére a zárt intézetekben, amelyek irányába ható kísérletezés hasznos segítséget nyújthatna az intézetek korszerűsítéséhez. Az utógondozás kezdeti eredményeit egyetemessé kell tenni. E tevékenység színvonalának emelkedését elsősorban a hivatásos pártfogói hálózat országos megszervezésétől lehet remélni. Olyan átmeneti intézetek kialakítása válik szükségessé, amelyek az utógondozás keretei között a zárt intézetből a szabad életre való fokozatos és ellenőrzött átvezetés problémáját képesek megoldani.”⁹³

Ehhez annyit tehetünk hozzá: annak idején – sem 1962-ben, sem 1973-ban – az imént idézett nézetek korántsem estek egybe az általánosan elterjedt gyakorlattal, bár a helyzet ma sem jobb, csak a problémák jelentkeznek másutt. Mert mit ér a pszichológus, ha a börtön nem tud a fiatal kezébe olyan szakmát adni, amivel el is tud később helyezkedni?

Máig csak törekvések vannak a következő, azóta – elvileg – csaknem valamennyi szakember által elfogadott nézet gyakorlati megvalósítására. Eszerint „megalapozottan vonhatjuk le azt a következtetést,

⁹² Molnár J.: A fiatalok bűnözésében végzett személyiségvizsgálatokról. KT 1. (1962) 127. p.

⁹³ Molnár J.: A fiatalok bűnözés Magyarországon. KKT 10. (1973) 147–148. pp.

hogy a fiatalok szabad idejének megfelelő megszervezése és irányítása annak kulturált és hasznos eltöltése céljából, hatékony eszköz a fiatalkori bűnözés, valamint folytatólagos kihatásai következtében általában a bűnözés megelőzésének.”⁹⁴

2.4. Viktimológia

Az Intézetben a viktimológiai kutatások már a 70-es években folytak, mégis mind kriminológiai, mind büntető eljárásjogi szempontból az időtálló gondolatok a 80-as évekből keltezhetők. A lakosság bűnözéstől való félelmének elemzése a 80-as években indult meg. Az egyik első ilyen gondolat a KKT-ben jelent meg. „A viktimizációtól való félelem bizonyos társadalmi csoportoknál nagyságrenddel nagyobb lehet, mint az empirikus statisztikai adatok. Érzéseinket a biztonságról, vagy annak hiányáról nagymértékben befolyásolja az objektív bűnözési helyzeten kívül a bűnözési szituációk észlelése és a viktimizáció kockázatának szubjektív megítélése.”⁹⁵

A jog egyoldalúságára figyelmeztet a következő megállapítás: Az eljárásjogi jog történetét elemző tanulmány a büntető eljárásjogi törvények vizsgálata kapcsán rámutat azok hiányosságaira is. A még jelenleg is hatályos 1973. évi I. tv-ről olvasható a következő ítélet: „joggal érte kritika azt a szűkmarkúságot is, amellyel a törvény a sértett helyzetét szabályozta az eljárásban. Abban persze, hogy a sértett háttérbe szorult, egy inkvizitórius túlsúlyú törvényben semmi meglepő nincs. Rá tulajdonképpen csak azért van szüksége a hivatalból eljáró hatóságnak, hogy legyen oka miért eljámi: sérelme alapozza meg az állami büntető igényt, a büntetőeljárás mozgatórugóját. Némi túlzással úgy is fogalmazhatnánk, hogy a törvény rendszerében a sértett az szükséges rossz, amit el kell tünni a cél érdekében.”⁹⁶ Igaza van a szerzőnek, hiszen a sértett rég trónfosztott szereplője a büntetőjognak és

⁹⁴ *Vermes M.*: Szabadidő és fiatalkori bűnözés. KKT 15. (1978) 251. p.

⁹⁵ *Fehér L.*: Erőszakos bűnözés – bűnözéstől való félelem. KKT 33. (1986) 61. p.

⁹⁶ *Pusztai László*: A modern büntetőeljárásjogi jog kialakulása Magyarországon, II. (A szocialista jog) KKÉ 30. 5–44. pp.

az igazságszolgáltatás rendjének. Az eljárás hivatásos résztvevői végérvényesen eltulajdonították a közvetlenül érintettek konfliktusait. A per egykori ura, a vádfunkcióval korlátlanul rendelkező sértett a modern eljárási rendszerekben alig több, mint a tanúk egyike. A büntetőjogi szankció elsődleges célja már rég nem a sértett kompenzációja, sem anyagilag, sem pedig lélektanilag.

2.5. Szervezett bűnözés

Sokak véleménye szerint napjaink társadalmaira leselkedő egyik legnagyobb veszély a jogon kívüliség összes előnyét élvező, a legális társadalom játékszabályait hol betartó, hol kijátszó szervezetek világméretű elterjedése. Ezek a szervezetek nemcsak a globalizálódó világ lehetőségeivel élnek, még inkább visszaélnek, hanem miközben az államok és azok polgárainak reális szükségleteit elégtit ki, kihasználják e társadalmakon belül fellelhető diszfunkcionális, részben vagy egészen jogellenes hagyományos problémamegoldási módokat. Ezt elfogadva érdemes visszatekinteni arra, hogy a szervezett bűnözés egyik legbiztosabb támaszát: a *korruptiót* miként közelítették meg az intézeti kutatások.⁷

Fontos az a megfigyelés, miszerint „a korruptió eszközt ad a hatalomból kizárt és helyzetüknél fogva elidegenedett társadalmi rétegek és célcsoportok kezébe, hogy érdekeltységük legyen a hatalom gyakorlásában”. ... „A korruptió ... feloldja a polgári viszonylatban olyan gyakran tapasztalható ellentétet a merev, elzárkózó, a testületi szelle-

⁷ Mindazonáltal nem árt figyelmeztetni a „szocialista” és a „kapitalista” korruptió jelenségek közötti lényegi különbségekre. A szocializmus hiánygazdaságában a korruptió-kutatók leginkább a „piti” bűncselekményekkel foglalkoztak, hiszen a kapcsolatokkal üzérkedés vizsgálata ideológiai okok miatt elve tabu-témának számított. Pult alól áruló eladók, legfeljebb tanácsi lakásokkal üzérkedők kerültek a horogra – igaz meglehetősen nagy számban. A gazdaság fejletlensége és a zárt politikai rendszer kizárta, hogy a nyugati típusú, a mai magyar társadalomban jelentkező ügyek kerüljenek a felszínre. Épp azért hibás az a szemlélet, amelyik megkísérli – akár számszerűen, akár minőségben – a rendszerváltáson innen és túl a formailag azonos törvényi tényállást megvalósító tetteket összevetni, az egyiket a másik folytatásának tekinteni.

met óvó közszolgálat (a bürokrata), valamint a mozgékonyabb, dinamikusabb, sokszor viszont következetlenebb szerepet játszó politikusok között. A korrupció, mindenki számára jól kivehető érdekhálózatot hozva létre, csökkenti ezt a feszültséget: a bürokrácia fogékonyságát növeli az egyéni és a csoportérdek kielégítése iránt, a politikusoknál pedig elősegíti az erők és a figyelem egy adott célra való koncentrációját.⁹⁸

A korrupció leleplezését rendszerváltáson innen és túl számos tényező nehezíti. Már másfél évtizeddel ezelőtt is ismert volt közülük legfontosabb: „Több bűnözési formánál – közöttük az élősdijellegű bűnözés esetében – az elitköltségi törekvések sikerét elősegíti, hogy bűncselekménynek közvetlen személyi sértettje nincs. Az elkövetőnek tehát nem kell tartania attól, hogy a sértett aktivizálódása folytán megindul a büntetőeljárás és az igazságszolgáltatás gépezete.”⁹⁹

Korrupció, szervezett bűnözés és gazdasági bűnözés szoros kapcsolatban vannak egymással. Nemzetközi viszonylatban a legalitás-illegalitás normái és pontos határai kidolgozatlanok. Ezt bizonyítja a korrupció két nagy hatékonyságú területe:

„Az egyik a szervezett bűnözés, amely belső köreiben drákói fegyelmet tart – nem tűri el a korrupciót. Külső kapcsolataiban azonban (lásd a politikusok, az igazságszolgáltatási szervezet vagy gazdasági vállalatok rendszeres lepénzelése) előszeretettel alkalmazza. Kezében a korrupció az agresszió alternatívája: a maffia vagy öl, vagy korrumpál.

A másik példa az ázsiai „Kis-tigrisek”-re vonatkozik, amelyek éppenséggel nem a korrupciómentességükről híresek. Kétségtelen, hogy a gyors fejlődésükhöz a maga módján a korrupció is hozzájárult.”¹⁰⁰

A múlt kis korrupcióira épül jelenünk és jövőnk fehérgalléros bűnözése. Ami a jövőt illeti, figyelemre méltó a következő megállapítás.

⁹⁸ Kránitz M.: Polgári nézetek a korrupcióról. KKT 17. (1980) 239-240. pp.

⁹⁹ Kránitz M.–Szikl L.: A parazita jellegű bűnözés morfológiai jellemzői. KKT 21 (1984) 313. p.

¹⁰⁰ Kránitz M.: Együttműködés és korrupció: a gazdasági élet a hatékonyság keskeny grádusán. KKT 33. (1996) 34–35. pp.

„A fehérgalléros bűnözés növekedése irányába hat, hogy ma Magyarországot az igazi nagybefektetők valódi célországának tekintik. Áramlik a tőke Nyugatról (pl. a PHARE-pénzek), és áramlik Keletről is (pl. a maffia tőkéje). Mindezek viszont felvetnek egy olyan gondolatsort is, amellyel mindenképpen számolnunk kell: az Európai Unió csatlakozás azt is jelentheti, hogy a hazai fehérgalléros bűnözés is csatlakozik Európához – azaz az Európa- és világméretű fehérgalléros bűnözéshez. Erre viszont nemcsak a bűnüldözésnek, hanem a politikai és társadalmi vezetésnek is fel kellene készülnie.”¹⁰¹

Miközben évtizedes vita folyik a szervezett bűnözés fogalmáról, az országban aktív vagy csak passzív bünszervezettek számáról, újabban a bünszervezetek által megtermelt haszon lefőlözéséről, szinte szó sem esik (már) a prevenció egy lényegesen olcsóbb módjáról. „Mivel a szervezett bűnözés ellen a büntetőjog és bűnüldözés hagyományos eszköztárával csak igen korlátozott hatékonysággal lehet harcolni, a problémát annak gyökerénél lehet megragadni, nevezetesen ott, hogy a szervezett bűnözés tiltott, vagyis kriminalizált árukat és szolgáltatásokat, vagy legálisakat tilalmazott módon kínál. A harc legeredményesebb módja ezek körének szűkítése, azaz a dekriminalizálás, eddig deviánsként meghatározott magatartások normalizálása, vagy elfogadható „másságként” való újradefiniálása. Ennek megfelelően sürgető volna racionálisan végiggondolni pl. a kábítószerrel szembeni harc eddigi eredménytelenségét arra való tekintettel, hogy a jelenleg legálisan fogyasztott és terjesztett drogok többségét eredetileg szintén tiltották, ezután gyógyszerként alkalmazták, majd végül magas adótartalmú, egyénileg vagy közösségben kulturált vagy ritualizált körülmények között fogyasztott élvezeti cikké váltak.”¹⁰² Kétségtelen: ehhez részint le kellene dönteni néhány tabut, részint ideológiamentessé kellene tenni a kriminálpolitikát.

¹⁰¹ Kránitz M.: A „fehérgalléros bűnözés” Magyarországon az ezredfordulón. KKT 36. (1999) 54. p.

¹⁰² Póczik Sz.: Nemzetközi szervezett bűnözés tegnap és ma. KKT 34. (1997) 93–94. pp.

2.6. Vagyon elleni bűnözés

E bűnözési forma kutatása viszonylag új keletű hazánkban. Ennek legfőbb oka ideológiai: a rendszerváltás előtt a társadalmi tulajdon abszolút primátusa az egyéni tulajdonban esett sérelmek fontosságát háttérbe szorította. Részint a társadalmi tulajdon mint fogalom megszűntével, részint a rendszerváltás előtti tulajdoni formák gyökeres megváltozásával viszont az 1960–1990 közötti nagy számú ún. „tt-kutatások” megállapításai nem hasznosíthatók többé. Az Intézetnek egyedül ezen a területen kifejtett – nem csekély – erőfeszítése¹⁰³ az, amit nem sikerült az új körülmények közé átmenteni, amire nem lehet tovább építkezni.

Ezért a mának és részben a jövőnek szól a rendszerváltás után megindult vagyon elleni bűnözés-kutatás következő néhány gondolata. Eszerint „a bűnözés ugrásszerű növekedését kísérő szerkezeti átalakulás során minden korábbinál jobban előtérbe kerültek a vagyon elleni bűncselekmények. Ez is mutatja, hogy a kialakuló új társadalmi értékrendben a siker, az elismertség legfőbb szimbóluma az anyagi érvényesülés lett, amit már nem kell palástolni, sőt egyesek hivatkozva jelzik kiemelkedő vagyoni helyzetüket. A fogyasztói társadalom gerjesztette igény – amit nem kis mértékben tovább növel egyesek szemmel látható gazdagságának irigylése is –, azonban sok ember számára rövid távon csak bűncselekmények elkövetése útján tűnik realizálhatónak. ... Mindezen jelenségek azelőtt felszínre törtek, mint hogy piacgazdaság játékszabályai képesek lettek volna átszőni a magyar társadalom egészét. Ezáltal főként a vagyoni javak tekintetében a közbiztonság megrendülésének lehettünk tanúi.”¹⁰⁴

¹⁰³ A hetvenes-nyolcvanas években – nagy apparátussal – folytak az egyes népgazdasági ágazatokon belül kutatások, amelyeknek kriminológiai, krimináltaktikai, bűnmegelőzési tapasztalatát első kézből hasznosították azok a nagyüzemek, ahol a felméréseket elvégeztük, de a gyakorlati megállapításokból bőségesen jutott a jogalkotó és a jogalkalmazó (ügyészség, rendőrség) asztalára is. Ezek a kutatási eredmények részint a KKT-ban, nagyobb részletességgel pedig intézeti Tájékoztatókban láttak napvilágot.

¹⁰⁴ Nagy L. T.: A vagyon elleni bűnözés morfológiája. KKÉ 32. (1995) 154–155. pp.

Ami az okokat illeti, a következtetések összegezése a következő néhány sorban látott napvilágot. „Az egyéb társadalmi devianciák vizsgálata azt mutatta, hogy a bűnelkövetők esetében nagyobb arányban fordul elő valamennyi vizsgált jelenség (alkoholizmus, öngyilkossági kísérlet, mentális problémák). A társadalmi devianciák összefüggése régóta ismert. ... Az esetünkben tapasztalt halmozott előfordulás arra utal, hogy a vagyon elleni bűncselekményt elkövetők egy részénél (megközelítőleg 20%) valószínűleg nem egyszerűen a pénzszerzés nem legális módjáról van szó, hanem valamely mélyebben meghúzódó tényező egyik megjelenési formájáról. Valószínűleg ugyanazok az okok, amelyek lehetővé teszik más devianciák esetében a társadalmi szabályok, korlátok átlépését, teszik lehetővé azt, hogy valamely anyagi szükséglet kielégítése érdekében illegális eszközökhöz folyamodjon az elkövető.”¹⁰⁵

2.7. Erőszakos bűnözés

E bűnözési forma elemzése az utóbbi három évtizedben lényegében folyamatos volt Intézetünkben. Leginkább a 80-as éveken átívelő TZB-kutatásokban teljesedett ki.

A kezdetekhez visz el a következő néhány gondolat. „A kutatási eredmények alapján a gyilkosok csoportján belül három típust különböztethetünk meg, amelyek esetében eltérő pszichodinamikai mechanizmusok vezettek az emberölés cselekedetéhez:

- a) gátlástalan, amorális,
- b) depresszív, gátlásos,
- c) szorongásos, gátlásos – agresszív telítettségű.”¹⁰⁶

A tettesek összetételéről, általános jellemzőiről ad betekintést a következő, nagyszámú megfigyelésre alapozó megállapítás, ami szerint

¹⁰⁵ Kó J.: Vagyon elleni bűncselekményt elkövetők szociológiai vizsgálata (Néhány gondolat a vagyon elleni bűnözésről, egy empirikus vizsgálat tükrében). KKT 34. (1997) 158. p.

¹⁰⁶ Münnich I.: Az emberölés lélektana. KKT 10. (1973) 341. p.

„a szándékos ölés ritka jelenségek közé tartozik, önként következik, hogy ez a cselekmény kivételes vagy szokatlan körülmények terméke és, hogy elkövetői jelentős mértékben térnek el az átlagtól. Sőt – tapasztalataink szerint – az alanyi és a tárgyi oldalon jelentkező speciális körülmények egybeesése vagy találkozása szintén fontos előfeltétele a bűncselekmény megvalósulásának. Itt a tárgyi oldalhoz tartozik maga a sértett is, aki nemcsak passzív része a tettes környezetének, hanem gyakran mobilizáló erő, tudatos vagy öntudatlan gerjesztője, sőt provokálója az agressziónak. ... Az agressziót az emberölés tetteséből rendszerint – szegycséből, megalázottságból, elkeseredettségből és tehetetlenségből ötvöződött – dühös indulat váltja ki, ami többnyire egy folyamat következménye, amit sokszor a tettes és az áldozat hosszabb időn át kölcsönösen alakít. Ezért tételezhetjük fel azt is, hogy például a szorosabb interakcionális kapcsolatokban élők sérelmére elkövetett emberölések tetteseinek zöme sohasem valószínűleg újra ilyen bűncselekményt. Mindez nem jelenti azt, hogy a bűnelkövetőkben felgyülemlett ellenséges indulat egyedüli keletkeztetője a sértett. Ezt legfeljebb a tettes éli meg így és ő is csak az adott pillanatban, amikor minden tényleges vagy vélt baját az áldozatnak tulajdonítja.”¹⁰⁷

Fontos, és mai napig nem eléggé akceptált felismerés, hogy „... társadalmi viselkedés súlyos zavarai és a bűnözés végső fokon azonos „sűrűs” részei, közös gyökerekből táplálkoznak, egymást átfedik és ölelkeznek. Közös gyökereik abban is, hogy mögöttük ott van a nem specifikus személyiségzavar, ami ugyanúgy torkolthat alkoholizmusba, mint bűnözésbe, sőt nem organikus mentális zavarokba – neurózisba, neurotikus tünetekbe – is.”¹⁰⁸

Az erőszakkal kapcsolatos lakossági beállítódás közelmúltjáról ad számot az a kutatás, amely szerint „... a felnőtt lakosság a szexualitás

¹⁰⁷ Rózsa J.: Az emberölésekről. KKT 16. (1979) 41–42. pp. Ezt a megállapítást nem volna haszontalan mindazoknak megfontolni, akik – mind a mai napig – különös és többnyire minden alapot nélkülöző késztetést éreznek arra, hogy a bűncselekmény (gonosz) elkövetőjét élesen elhatárolják annak (makulátlan) áldozatától. Ilyen is van, de nem ez a jellemző, akkor sem, ha az utóbbi évtized közgondolkodását mélyen átható média többnyire ezt sugallja.

¹⁰⁸ Bakóczy A.: A testi épség elleni bűnözés oksága és megelőzése. KKT 26. (1989) 148–149. pp.

területén megjelenő hatalmaskodásnak már az enyhébb formáival kapcsolatban is érzékenységet mutat. A munkahelyi hatalommal való visszaélést, illetve ennek a hatalomnak a szexuális előnyök szerzésére történő felhasználását (szexuális zaklatás) a lakosság döntő többsége elítéli és szankcionálná. Az ilyen vezetőt alkalmatlannak itéli feladata ellátására, és a leváltását tartja indokoltnak. ... A szexualitásban megjelenő nyílt agressziót, a szexuális erőszakot az emberek döntő többsége az emberölés után a második legsúlyosabb bűncselekménynek tekinti, és ezzel a viszonyulással összhangban az emberölés után ennek a bűncselekménynek a büntetését súlyosbitaná leginkább. A vélemények komplex értelmezése jelezte, hogy az attitűdök intenzitását a nemi hovatartozás erősen befolyásolja: a nők – érthetően – jóval elítélőbbek e tekintetben, mint a férfiak. A vélekedéseket ugyanakkor egyéb szocio-demográfiai változók, a lakóhely, az iskolai végzettség, a kor, bizonyos gyerekkori élmények, a vallásosság is befolyásolják, sőt, az utóbbiak egyes esetekben még a hagyományos, a nemek közötti differenciát is módosítani képesek”.¹⁰⁹

2.8. Közlekedési és egyéb gondatlan bűnözés.

2.8.1. A gondatlan bűnözés

Az Intézetben megalakulása óta kutatások folytak a gondatlan bűnözéssel összefüggésben. Ez – a motorizáció fejlődésével együtt járó balesetszám-növekedés miatt – a hatvanas-hetvenes években elsősorban a közlekedési bűnözésre koncentrált. Az itt nyert eredmények csakúgy, mint a balesetek egyéb (foglalkozási, ill. otthoni-szabadidő balesetek) formáinak kutatása során nyert tapasztalatok általánosíthatók lettek a gondatlan bűnözés egészén belül. A „magányos bűnös” teóriája ezen az életterületen különösen alkalmazhatatlan. „A gondatlan bűnözés körében folytatott kutatások azt mutatták, hogy jogilag elítélendőnek tekintett magatartás társadalmi determináltsága igen messzi-

¹⁰⁹ Virág Gy.–Kó J.: Lakossági vélemények a szexuális erőszakról. KKT 35. (1998) 275. p.

re vezet. Sok esetben a szándékos bűnözéssel közös gyökerekből, az ott feltárt problémákból fakadnak. Alapvető eltérések pszichés, beállítódási szinten tapasztalhatók. ... Amennyiben ez a megállapítás igaz, úgy tudomásul kell vennünk, hogy a deviancia gondatlan formáiban történő változás ugyanazoknak a társadalmi méretű szabályozó erőnek a függvényében változik, mint amelyek a deviáció számos egyéb formáját is alapvetően irányítják. Lényegében ugyanazokkal a tipikus büntetőjogon kívüli, a társadalmat formáló eszközökkel kell beavatkozni, amelyeket a döntéshozók az egyéb deviáns formák, csoportok megfelelő befolyásolására alkalmasnak vélnek. Amennyit a gondatlan bűnözéssel foglalkozó kutató ezekhez hozzátehet, az mindössze annyi, hogy kiemeli egy-egy szabályozandó terület fontosságát. Ennek során felhívja a figyelmet arra, hogy bizonyos intézkedések megtörténte vagy elmaradása miként befolyásol egy-egy szűkebb területet. Elősegíti a döntéshozót abban, hogy az információk, összefüggések rendelkezésre bocsátásával helyesebben rangsoroljon, jobban határozon meg súlypontokat, mint ezen információk nélkül”.¹⁰⁰

„A szándékos és a gondatlan bűnözés közötti kapcsolat szorosságát jelzi az a tény, hogy a gondatlan bűncselekmények körében is azok társadalmi rétegek játszanak döntő szerepet, amelyek a szándékos bűnözésben. A deviáns viselkedés magyarázata is sokban hasonló. Ugyanakkor az is kitűnik, hogy maga a gondatlan bűnözés sem homogén jelenség. Ennek főként a megelőzés szempontjából van kiemelkedő jelentősége. A már több ízben említett – egyedi bűnelkövetői szinten jelentkező – szituációk ugyan egyszerűek és megismételhetetlenek. Mégis vannak az egyedi jelenségektől elvonatkoztatható közös jellemzők, amelyek nem hagyhatók figyelmen kívül a megelőzés során. Különösen akkor, ha elfogadjuk a következő alaptételt: a megelőzésnek elsősorban nem a véletlen következményekre, hanem a gyakran ismétlődő konfliktushelyzetek elkerülésére kell irányulnia.”¹⁰¹

A gondatlan bűnözésen túlmutató, általános érvényű megállapításként kezelhető, hogy „... a bűncselekményeket elősegítő vagy éppen-

¹⁰⁰ Virág Gy.-Kó J.: Lakossági vélemények a szexuális erőszakról. KKT 35. (1998) 275. p.

¹⁰¹ Irk F.: Deviáció, gondatlan bűnözés, megelőzés. KKT 24. (1987) 291–292 pp.

séggel előidéző tényezők általában hosszabb időn át funkcionálnak, de számtalan más tényező hat ellenük és akadályozza okká szerveződésüket. A véletlennek igen nagy szerepe lehet. Olykor segíthet abban, hogy a bűncselekmény megvalósulását lehetővé tevő tényezők ne kerüljenek olyan konstellációba, amelyek kiváltják a kauzát. De a véletlen szerepet játszhat abban is, hogy ezek a tényezők időben és térben olyan viszonyba kerüljenek egymással, amelynek már szükségszerű következménye a nem kívánt eredmény." ... „Álláspontom szerint az oktatás elsődleges célja a megelőzés gyakorlatias szempontokat maga előtt tartó megalapozása. Eszerint első szinten az egyedi körülményeket kell felfedni, ezek között kell kapcsolatokat keresni, majd ezeknek a bűncselekményekben részt vevőkön kívüli feltételeit – ismét rendszerben – feltárni. További lényeges feladat annak tisztázása, hogy a kívülről érkező hatás ráirányul-e közvetlenül az egyénre, s ez a hatás kimutatható-e a cselekményben.”¹¹²

2.8.2. A közlekedési bűnözés

A közlekedési bűnözés, a közlekedési balesetek köréből szerzett – csaknem három évtized távlatából a mának szóló, mert a gyakorlati bűnmegelőző tevékenységben még mindig nem érvényesített – leglényegesebb tapasztalatok a következőkben összegezhetők:

1. „Bebizonyítottak látjuk..., hogy a közlekedési kriminológia a maga kutatási módszereivel, ténymegállapításaival és azok szakszempontú értékelésével nem csupán a szűkebb értelemben vett szabályszegés-leküzdés eredményesebbé tételéhez, hanem általában a baleset-megelőzéshez is képes hozzájárulni, tapasztalatainak rendelkezésre bocsátásával, következtetéseinek a baleset-elhárítás szakanyagába való beillesztésével. Ezért nézetünk szerint a közlekedési kriminológia önálló feladataira és lehetőségeire tekintettel, joggal igényel viszonylagos önállóságot, mint ahogyan a közlekedési bűncselekmények jellemzőik folytán a kriminoló-

¹¹² *Irk F.*: A gondatlan bűnözés morfológiája. KKT 23. (1986) 37–377. pp.

gia szemszögéből is sajátos vizsgálatot, elemzést igényelnek. Ezért fontos társadalmi érdekeknek tartjuk a kriminológia fokozott bekapcsolódását a közlekedési balesetek leküzdése érdekében folytatott küzdelembé.”¹¹³

2. „A ... büntetőjogi értelemben vett baleset közvetlen sértettjével célszerű az elkövetőhöz hasonló alapossággal foglalkozni, mert gyakran lelhetők fel benne olyan vonások, amelyek „predesztinálják” őket a bűncselekmény elkövetésére, s csak idő kérdése, hogy az mikor következik be.”¹¹⁴
3. „Megállapítható, hogy a motorizáció fejlődésével együtt mind ideig nem sikerült olyan megoldásokat találni, amelyek elejét lennének képesek venni a baleseteknek. Az ilyen események alkalomával pedig csaknem mindig megállapítható az emberi mulasztás is. Mind a mai napig teljesen bizonytalan, hogy a baleseteket vétkesen előidézőkkel szemben kiszabott büntetések súlya milyen befolyást gyakorol a közlekedés biztonságára. Arról sincs sok információnk, hogy a baleseti következményekkel nem járó szabálysértésekhez társuló büntetések milyen befolyással vannak normakövetésre. Viszont minden jel arra utal, hogy a szabályszerést nyomban követő büntetés hatékony eszköz a további normasértések elkerülésére. Maga a büntetés pedig annál hatékonyabban minél inkább érinti az egyén mindennapi élettevékenységével összefüggő érdekeit.”
4. „A társadalomnak a jövőben is érzékelnie kell: az emberi élet értéke büntetőjogi védelmet élvez akkor is, ha az nem szándékos, hanem gondatlan magatartás következményeként szenvedett sérelmet. Az élet egyéb területéhez képest a közlekedés körében a lényeges eltérés, hogy az emberi élet jogsértés útján történő kioltásának lehetősége minden közlekedő, de különösképpen a lakosságnak az iparilag fejlett országokban a lakosság többségét kioltó gépkocsivezetők esetében napi realitás. Ez pedig azt a különös – és lényegében feloldhatatlan – ellentmondást jelenti, hogy jog nem egy elenyésző kisebbséget fenyeget súlyos büntetéssel,

¹¹³ *Viski L.*: Közlekedés kriminológiai felmérés. KKT 10. (1973) 245–246. pp.

¹¹⁴ *Irk F.*: Közúti tömegközlekedési balesetek. KKT 10. (1973) 285. p.

hanem valójában valamennyi polgárát. Ez pedig elveszi a lehetőséget annak, hogy egy jól elkülöníthető normasértő kisebbségtől a normakövető többség elhatárolhassa magát. A büntetőjog valamennyi egyéb területén ez az elv évezredek óta töretlen hagyomány. ez a hagyományos büntetőjogi felfogást megtámadó specialitás pedig megkérdőjelezi a büntetőjog eszköztára bevethetőségének racionalitását.”¹¹⁵

3. Összegzés helyett: felvetett, ám megoldatlan kérdések, új kihívások

Amint látható: az Intézet kutatói nagyon hamar bekapcsolódtak a nyugati bűnügyi tudományok által vitatott problémakörök hazai tanulmányozásába. Habár a kutatások anyagi lehetőségei – talán az alapítást követő néhány évet kivéve – sohasem voltak rózsásak, a kutatók megtalálták a lehetőségeit nemcsak az elméleti, de az empirikus kutatások kibontakoztatásának is. Vajon hány nyugati kutatóintézet lett volna képes évtizedeken keresztül egyetlen, kutatási célra beállított forint nélkül ilyen eredményekre? Az Intézet vezetése pedig a szélsőséges politikai nézeteknek teret soha nem engedve garantálta a szerény erőforrások maximális és időt álló kihasználását. Ebben az intézetben nem jutottak szóhoz sem az ortodox marxizmus tanai, sem a 70-es években Nyugaton nagyon divatos szélsőbalos, azonnal az állam szétverését hangoztató nézetek. (Ismerve a létező szocializmus államberendezkedését, eléggé furcsa is lett volna, ha ez utóbbi sajtót kapott volna...)

Bár a szocializmusból a kapitalizmusba való békés átmenet időszakának a vége felé tartunk, mégis alig változtak a két rendszer legfőbb problémái. Azaz mégis: az utolsó tíz évben élesebbé váltak azok a problémák, amelyeknek első jelei már a 80-as évek kezdetétől jelentkeztek. Ezért máig *megoldatlan feladatokként* jelentkeznek a következők:

¹¹⁵ *Irk F.*: Közlekedésbiztonság és generális prevenció. KKT 34. (1997) 206–207. p.

- milyen eszközök állnak rendelkezésre a társadalmi esély-egyenlőtlenségek minimalizálására,
- hogyan lehet a hátrányos (még inkább a halmozottan hátrányos helyzetben élőket a társadalom többségének szintjére felemelni,
- milyen eszközök állnak rendelkezésre egy alapvetően érdek orientált világban arra, hogy az emberek moralitása ne váljék semmivé,
- az anómia leküzdésének milyen gyakorlati modelljeit lehetne megvalósítani,
- az elidegenedésnek a magyar társadalomban elsősorban a 60-as és 70-es években jelentkező okait (urbanizáció, intra- és intergenerációs mobilitás, az ezekből fakadó gyökértelenség stb.) milyen eszköztárral lehetne hatékonyan kezelni,
- hogyan lehetne egy, már több mint tíz esztendeje demokratiku intézményrendszerben élő társadalomban a demokrácia legfontosabb intézményeit meghonosítani,
- miképp lehetne a jog eszköztárát a megváltozott világ legfontosabb jellemzőihez a jelenleginél jobban hozzá igazítani,
- ...?

A büntetőjog a teljes kontinensen súlyos válságjeleket mutat. Nem képes összhangba hozni – egyebek mellett – az emberi jogok érvényesítésének és az eredményes bizonyításnak a követelményeit. Egypénzügyileg, kulturálisan egységesülő Európában képtelen az alapvetően eltérő jogrendszerek elméleti különbségeiből fakadó következményeket kezelni. Nem képes az egész kontinensre egyaránt elfogadható, a nemzeti szuverenitást fel nem áldozó dogmatikai és főként gyakorlati rendszert megalkotni.

Az előbbiekhöz járulnak az új kihívások. Azok, amelyek a társadalomra súlyos mértékben veszélyes, a teljes államrendszer létét veszélyeztető cselekményekkel kapcsolatosak.

Látványosan kudarcot vallanak a nemzetközi szervezett bűnözés felszámolását célzó erőfeszítések. Megannyi értekezlet és konferencia megtartása ellenére teljességgel hatástalanok a pénzmosás, az illegális pénzügyi tranzakciók, az emberkereskedelem, a korrupció megfékezését célzó akciók. Már nem arról van szó, hogy az állam jogrendsze-

rével és bűnüldöző apparátusával, azok módszereivel egyetemben lépéshátrányban van a bűnözők mögött. Sokkal inkább azt érzékelhetjük, hogy a hatalom intézményrendszerével nyomába sem képes eredni a bűnnek és azok elkövetőinek. Annál inkább, mert a normalitás és abnormalitás, a megengedett és a bűnös magatartás határai az élet számos területén mindinkább elmosódnak.¹¹⁶

Ehhez a helyzethez hozzájárul az a teljes morális elsilányosodás, ami a mai Európa legtöbb vezető hatalmi köreit megrázza. Sokszor nem tudni: az állam csak azért hoz-e újabb tilalomfákat, mert azt reméli, hogy így egyúttal kibúvókat is teremthet a saját bűnözésének. Korrupció, pénzmosás, adócsalás ma már a vezető nyugati hatalmak legfelső köreinek természetes velejárója.

Mint tudjuk, erkölcs és jog kéz a kézben jár. Bár a morális és a jogi bűn két külön nemű érték megsértését jelenti, azonban az utolsó néhány évezred tanulságai arra figyelmeztetnek: a kettő el sem választható egymástól. Morális megalapozottság nélkül legfeljebb diktatúrában, a repressziótól való félelem által lehet az embereket a jog megsértésétől tömegesen és tartósan távol tartani. Olyan államberendezkedésben, ahol a hatalom legfőbb célja nem az emberek szoros kontroll alatt tartása, ahol az állam intézményeinek kell bizonyítania polgárai bűnösségét, s nem ez utóbbiaknak saját ártatlanságukat, ott morális háttér nélkül csak jogi tilalomfákkal nem sokra lehet menni. Legfeljebb az érdek lehet az a terület, amelyen keresztül az embereket a hatalmi elvárások követésére lehet rávenni.

¹¹⁶ E megállapításokat nem cáfolja, hogy a lakosságot közelebbről irritáló erőszakos és nagyon elleni bűncselekmények kezelésében a rendőrség sikereket ér el. A probléma gyökere abban van, hogy az állampolgárok észre sem veszik, a politikusok és az államigazgatás bürokratái pedig lebecsülik (ha ugyan semmibe nem veszik) a globalizációs kihívás bűnügyi vonatkozásait. Miközben a rendőrség optimista jelentéseket ad ki a nagyon elleni bűnözés visszaszorításáról, nagyságrendileg sem tudja felmérni, hogy az internet, a multinacionális cégek, a gazdasági társaságok ruhájába bújt szervezett bűnözői csoportok mely területeken milyen károkat okoznak, s főleg: mi várható néhány év múlva. Az állampolgár a bűnözési formák felderítésében nem lesz – mert nem lehet – partner. Az államnak itt egyedül kell fellépnie a fenyegető veszéllyel, mert ha nem ezt teszi, a folyamat végérvényesen megfordul: a szervezett bűnözés legalizálja hatalmát, s átveszi az állam szerepét.

Olyan országban, ahol az állam polgárai (továbbra is) azt érzékelik, hogy a hatalom birtokosai olyan tilalmakat hoznak, amelyeket maguk nem képesek vagy nem áll érdekükben megszegni; ha azt tapasztalják, hogy a hatalom fondorlatos módon, a társadalomnak óriási károkat okozva maga is megszegi a törvényeket, de a törvényszegésekért a felelősségre vonást rendre elkerüli, ott az állam polgárai (továbbra is) nem polgárnak, hanem alattvalónak érzve magukat, mint korábban, ezután is mindent meg fognak tenni a jogkerülő magatartás folytatására.

A kérdések tehát így szólnak:

- milyen lehetőségei vannak annak, hogy a társadalomra veszélyesség kritériuma a jogalkotás és a jogalkalmazás során egyaránt érvényre jusson,
- mit kell ahhoz tenni, hogy a törvényhozás szereplői a maguk számára is érvényesnek tartsák a jog előírásait,
- mit kell ahhoz tenni, hogy a törvényhozás késedelem nélkül meghozza azokat a jogi előírásokat, amelyek a társadalom számára veszélyeket jelentő cselekményekkel szemben is hatékonyan képesek fellépni,
- hogyan teremthető meg a közélet három legfőbb szereplője: gazdaság, az állam és az egyén érdekeinek azonos rendező elvek szerinti és azonos súlyú tekintetbe vétele,
- milyen eszköztárral lehet felváltani azokat a ma még a büntetőjogi tilalmakkal (vagy ilyenekkel sem) védett olyan területeket, amelyek jelenlegi védelme nyilvánvalóan elégtelen?

A jövő kriminológusai vélhetően nem maradnak munka nélkül. Talán az OKRI következő jubileumi évfordulóján valaki már be fog tudni számolni néhány részeredményről.